

Η ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑ
ΕΜΠΡΟΣ
ΕΙΣ ΤΟΝ ΤΕΧΝΟΚΡΑΤΟΥΜΕΝΟΝ ΚΟΣΜΟΝ

ΥΠΟ
ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ Σ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ
Μητροπολίτου Μύρων
Καθηγητοῦ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Χάλκης

1. Ἀναφορά εἰς παρελθόντα. «Ἡ Θεολογία καὶ ὁ κόσμος ποῦ ἔρχεται».

Ὅταν, πρὸ δεκαπενταετίας μόλις, εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐδίδετο ἀκόμη ἢ δυνατότης εἰς ἡμᾶς τοὺς Καθηγητὰς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης καὶ εἰς τοὺς Ἱεράρχας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου νὰ ἐμφανιζώμεθα ἀπὸ τοῦ βήματος τῶν φιλοτίμων Συνδέσμων καὶ Σωματείων μας ἐκεῖ, καὶ νὰ διαλεγώμεθα δημοσίως πρὸς τοὺς ὁμογενεῖς μας, εἶχον τὴν εὐκαιρίαν νὰ μετᾶσχω εἰς μίαν σειρὰν Διαλέξεων, τὰς ὁποίας εἶχεν ὀργανώσει ὁ κατὰ πάντα ἀξιέπαινος Σύνδεσμος τῶν Σχολῶν τῆς Πόλεως, ὑπὸ τὸ θέμα: «Αἱ διάφοροι Ἐπιστῆμαι καὶ ὁ κόσμος ποῦ ἔρχεται».

Εἰς ἐμὲ εἶχεν ἀνατεθῆ καὶ εἶχον διαπραγματευθῆ τότε τὸ θέμα: «Ἡ Θεολογία καὶ ὁ κόσμος ποῦ ἔρχεται»¹, παρόντων τοῦ ἀειμνήστου Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρου, τῶν Ἀρχιερέων, τῶν Διπλωματικῶν, τῶν Συναδέλφων μου Καθηγητῶν, τῶν Ἐκπαιδευτικῶν, τῶν Ἐπιστημόνων καὶ πλήθους πολλοῦ ἐκ τοῦ τότε ἐκμάζοντος ἀκόμη ὁμογενοῦς στοιχείου μας.

Πρὸ δεκαπέντε ἐτῶν! Διὰ τότε, μερικὰ ἀπὸ τὰ λεγόμενα καὶ γραφόμενα ἦσαν «φουτουριστικά» καὶ ὄχι μορφαὶ Ὁρθοδόξου Μελλοντολογίας. Διότι οὐδεὶς τότε ἐτόλμα νὰ ὀμιλήσῃ διὰ τὴν Μελλοντολογίαν², ὡς συγκεκριμένην μορφήν τῆς Θεολογίας, τὴν ὁποίαν θὰ ἔπρεπε νὰ προσέξῃ —καὶ θὰ πρέπει νὰ προσέξῃ— καὶ ἡ Ὁρθοδοξία.

---

1. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ Χρυσοστόμου, Μητρ. Μύρων, *Ἡ Θεολογία καὶ ὁ κόσμος ποῦ ἔρχεται. Δημοσία Διάξεις* (Σταμπούλ 1963).

2. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ Χρυσοστόμου, Μητρ. Μύρων, *Τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον καὶ αἱ προοπτικαὶ τῆς Μελλοντολογίας*: Στάχυς, 1974-1977, τεύχ. 40/51, σελ. 151/156, ἐνθα, ἐν ὑποσημειώσει, καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία περὶ τὸ θέμα τοῦτο.

Ἐνθυμοῦμαι, ὅτι εἶχον ἀναφερθῆ τότε εἰς ἓν μελέτημα τοῦ Γερμανοῦ Φυσιοδίφου καὶ Θεολόγου Otto Grapper μὲ τὸν τίτλον «Κόσμος καὶ Ἐξώκοσμος», εἰς τὸν Πρόλογον τοῦ ὁποίου ὁ συγγραφεὺς ἔλεγε:

«Κᾶτι πρόκειται νὰ γίνῃ εἰς τὸν κόσμον. Κᾶτι τὸ ὁποῖον ὄλαι αἱ ἐπιστῆμαι ἀναμένουν· καὶ τὸ ὁποῖον, κατὰ τρόπον ἄμεσον ἢ ἔμμεσον, ἐνδιαφέρει τὰς ἐπιστήμας, τοὺς ἐπιστήμονας, τοὺς ἀνθρώπους ἐν γένει, τὴν ἀνθρωπότητα ὅλην. Κακὸν δὲν ἤμπορεῖ νὰ εἶναι τὸ ἀναμενόμενον. Ἄλλ' ἀπολύτως σημαντικὸν καὶ καίριον καὶ ἀποφασιστικὸν διὰ τὴν ἀνθρωπίνην ὑπαρξιν καὶ ζωὴν, ἀσφαλῶς θὰ εἶναι τοῦτο. Ὁ κόσμος μας φέρεται πρὸς τὸν Ἐξώκοσμον. Καὶ ὁ Ἐξώκοσμος ἐτοιμάζεται νὰ ἀποκαλύψῃ τὰ μυστικά του εἰς τὸν κόσμον μας. Ἡ ἐκατέρωθεν ἐτοιμασία ἤρχισεν...»³.

Ἦτο τότε ἡ ἐποχὴ, καθ' ἣν μόλις εἶχον σημειωθῆ αἱ πρῶται θετικαὶ ἐπιτυχίαι τῆς ἐκτινάξεως τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸ Διάστημα. Μόλις εἶχε παρέλθει τριετία ἀφ' ὅτου εἶχεν ἐκτοξευθῆ ὁ πρῶτος τεχνητὸς δορυφόρος, καὶ ἦτο πρόσφατος ἡ ἐκτόξευσις τοῦ πρῶτου ἐπηνδρωμένου δορυφόρου, τοῦ πρῶτου ἀνθρώπου πρὸς τὸ Διάστημα. Τὸ γεγονός εἶχε κάμει τότε αἴσθησιν. Τρομερὰν αἴσθησιν.

2. Αἱ τεχνικαὶ καὶ τεχνολογικαὶ γνώσεις σήμερον.

Ἐκτοτε αἱ ἐπιτυχίαι εἰς τὴν σφαῖραν ταύτην συνεχίσθησαν. Καὶ πολλὰ μυστικά τοῦ Ἐξώκοσμου ὄντως ἀπεκαλύφθησαν. Ἀλλὰ καὶ ἡ Τεχνολογία εἶχε προωθηθῆ γενικῶς εἰς ἔκτασιν καὶ ὕψη ἀνυπολόγιστα.

Αἱ τεράστια τεχνικαὶ καὶ τεχνολογικαὶ γνώσεις τοῦ ἀνθρώπου ἐτέθησαν εἰς κίνησιν. Καὶ ἐφηρμόσθησαν. Καὶ ἀπέδωσαν τοὺς ἀσυλλήπτους καρπούς των. Μέσα εἰς μίαν συγχορδίαν ἐπιστημονικῶν, θετικῶν καὶ τεχνολογικῶν δεδομένων, παρατηρήσεων, διαπιστώσεων, ἀξιολογήσεων, ἐφαρμογῶν, συνταυτισμένων συνυπολογισμῶν καὶ διενεργειῶν, συνδεδυασμένων διακλαδικῶν διεργασιῶν, ποικίλων ἀλληλοεπιπτώσεων καὶ ἀλληλοσυμπληρώσεων, ἔχει ἤδη εὐρυνηθῆ, κατὰ τρόπον ἀσύλληπτον, τὸ φάσμα τῆς τεχνοκρατίας εἰς τὸν κόσμον, προβάλλει δὲ σήμερον σαφῶς καὶ ἐπιβάλλεται ὀριστικῶς πλέον τὸ πολυδιάστατον τῆς τεχνοκρατουμένης διανοίας τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ ἔκτασις τῆς ἀφαντάστως ὀρμητικῆς εἰσβολῆς τῆς τεχνολογίας εἰς τὴν ζωὴν καὶ εἰς τὸν κόσμον.

Τὰ ἐπιτεύγματα τῆς τεχνολογίας εἶναι πολλὰ καὶ θαυμαστά. Τὰ πλεονεκτήματα, διὰ τὴν ζωὴν τοῦ τε συνόλου καὶ τῶν ἀτόμων, ἐνὸς τόσον τεχνο-

3. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ Χρυσοστόμου, Μητρ. Μύρων, *Ἡ Θεολογία καὶ ὁ κόσμος πὸν ἔρχεται. Δημοσία Διάλεξις* (Σταμπούλ 1963) σελ. 6. Πρβλ. καὶ ΞΑΝΘΑΚΗ Ἰωάν., *Ἡ νέα ἐπιστήμη τοῦ διαστήματος καὶ ὁ ἀνθρώπος* (Ἀθῆναι 1968).

κρατούμενου τρόπου και ρυθμού ζωής και εξέλιξεως, είναι πάμπολλα. Σήμερα, χάρις εις την τεχνολογίαν, ή ζωή, ή υγεία, ή χρήσις τοῦ χρόνου, τὸ γενικώτερον standard τοῦ καθ' ἡμέραν βίου, ή επίδοσις, ή απόδοσις, ή παραγωγή, ή ἔννοια τῶν κινδύνων, τῶν ἀτυχημάτων, τῶν ἀνεπιθυμητῶν ἀνακοπῶν εις τὸν ροῦν τῆς ζωῆς, αἱ ἔννοιαι τοῦ χρόνου, τοῦ χώρου, τοῦ ὑπολογισμοῦ, τῶν προβλέψεων, τὰ πάντα εὐρίσκονται, μετὴν μεγαλειτέραν δυνατὴν εὐκολίαν και μετὴν πλατυτέραν λειτουργικότητα, εις τὴν διάθεσιν τοῦ ἀνθρώπου.

Ὁ πολιτισμός, ὡς ιδέα και ὡς πραγματικότης, μετρεῖται πλέον μετὰ μέτρα τῆς ἐμβιομηχανίσεως, τοῦ ἠλεκτρονισμοῦ, τῶν δεδομένων τῆς κυβερνητικῆς, τοῦ τεχνικοῦ ἐγκεφαλισμοῦ και, ἐν ἀπωτάτῃ ἀναλύσει, θὰ ἔλεγον, τῶν πολλῶν ἢ ὀλίγων πλήκτρων ἐνὸς ἠλεκτρονικοῦ ὑπολογιστοῦ ἢ ἐγκεφάλου. Λαοὶ και ἡπειροὶ ὀλόκληροὶ χαρακτηρίζονται ὡς «ἀνεπτυγμένοι» ἢ «ὑποανάπτυκτοι», μετὰ μόνον κριτήρια τὰ τεχνολογικὰ μέσα, τὰ ὁποῖα διαθέτουν και ὑπὸ μόνον τὰς πολλὰς ἢ ὀλίγας ἐκδηλώσεις τῆς τεχνοκρατούμενης κοινωνίας, τὴν ὁποίαν ἀπαρτίζουν.

Ἐλέχθη χαρακτηριστικῶς, ὅτι χάρις εις τὴν τεχνολογίαν ὁ ἀνθρώπινος ἐγκέφαλος ἔγινεν ὑπερεγκέφαλος, και ὁ ἠλεκτρονικὸς ἐγκέφαλος ὑποκατέστησε τὸν νοῦν. Ἡ Ζωὴ καλπάζει πρὸς τὴν ὑπερζωὴν και ἡ αὔριον κατακτᾶται ἀπὸ τὴν σήμερον⁴.

Οὐδεμία ὑποτίμησις τῆς τεχνολογίας ἐπιτρέπεται. Ὁ τεχνοκρατούμενος κόσμος, τοῦλάχιστον ὑπὸ ταύτας τὰς θετικὰς του ὄψεις, εἶναι θαυμάσιος, καταπληκτικὸς, πλεονεκτικὸς.

Ἄλλ' ἐὰν ἔχη —και ἔχει ὄντως— τόσα πλεονεκτήματα ὁ τεχνοκρατούμενος κόσμος τῆς σήμερον, οἱ πάντες συμφωνοῦσιν, ὅτι ἔχει και τὰ μειονεκτήματά του. Τοῦτο δὲ ὡς τὸ πλέον αἰσθητὸν ἀντίβαρον μιᾶς μοιραίας, θὰ ἔλεγον, εἰρωνείας τῆς ζωῆς.

Διότι ὁ ἴδιος αὐτὸς ἀνθρώπος και ὁ ἴδιος αὐτὸς κόσμος, ὁ ἐκπηδῶν μέσα ἀπὸ τὴν τεχνολογίαν και τὸν θετικισμόν ὡς μία πραγματικότης ἀπαράμιλλος και θαυμαστή, φέρεται ἀναποφεύκτως πρὸς συγκεκριμένας τινὰς καταστάσεις μειονεκτικὰς. Ὡς πρὸς τοῦτο, οὐδεμία αὐταπάτη εἰσχωρεῖ. Και ἐξηγοῦμαι.

Ὁ περίεργος και ἀπατηλὸς πολλάκις εὐδαιμονισμὸς τῆς καταναλωτικῆς κοινωνίας τῆς σήμερον, ἢ κράζουσα δυστυχία, ἢ πείνα, ἢ ἐξουθένωσις τῶν ὑπαναπτύκτων και ἀναναπτύκτων κοινωνιῶν, τὰ ἀναντίρρητα φαινόμενα, συμπτώματα και στοιχεῖα αὐτοκαταστροφῆς τὰ ὁποῖα περικλείει ἐντὸς τῆς ἢ μαζικῆς παραγωγῆς και ὑπερπαραγωγῆς, ὁ ἀχαλίνωτος ἠλεκτρονικὸς ἐκμηχανισμὸς τῆς βιομηχανίας και ἡ συνεπαγομένη μόλυνσις τοῦ περιβάλλοντος, μέχρι και τῆς ὀλικῆς συνθλίψεως και τυραννίας, τὴν ὁποίαν δημιουργεῖ ἡ τε-

4. RAVETZ Jer., *Science and Technology as Promise and Threat, The Scale and Complexity of the Problem*: *Ecumenical Review* 31 (1979), no: 4, 364/371.

χνολογία εἰς τὰς ψυχὰς καὶ τὰς συνειδήσεις ἀνθρώπων ἀνελευθέρων, ἵνα μὴ εἶπω σκλάβων, εἰς τὴν ἐκκοσμικευομένην τεχνοκρατούμενην κοινωνίαν τῆς σήμερον, πάντα ταῦτα εἶναι μερικὰ μόνον ἀπὸ τὰ μειονεκτήματα τῆς τεχνοκρατούμενης ζωῆς τῆς σήμερον⁵.

3. Τὸ ἀγνωστον τῆς ἐκβάσεως καὶ τὸ ἀνθρώπινον ἄγχος.

Διὸ καὶ σήμερον, πέραν τοῦ πολλοῦ ἢ ὀλίγου ἐνθουσιασμοῦ, τὸν ὁποῖον περικλείει ἡ ζωὴ τῆς τεχνοκρατίας, ἐκεῖνο ὅπερ ἀποτελεῖ τὴν πλέον ἀγχώδη ἀγωνίαν τοῦ ἀνθρώπου εἶναι, ἐὰν τὰ σημερινὰ μέτρα τοῦ κόσμου μας, καὶ ἐὰν αἱ δυνάμεις καὶ δυνατότητες τοῦ ἀνθρώπου θὰ δύνανται — ἢ θὰ δυνηθοῦν — νὰ ἄρουν τὸ τόσον βάρος τῆς προσαρμογῆς, τῆς ἀποδοχῆς καὶ τῆς ταυτίσεως πρὸς ὅ,τι ἀποτελεῖ τὸ ὄντως ὑψηλὸν ἐπίπεδον καὶ περιεχόμενον τῆς συγχρόνου τεχνοκρατούμενης ζωῆς.

Ἐναντίρρητον τυγχάνει, ὅτι αἱ ἐπιστῆμαι προχωροῦν. Αἱ ἀναμορφώσεις τῆς ζωῆς, αἱ ἀνατροπαὶ τῶν παλαιῶν θεωριῶν, ἡ ὑπερφαιλάγγισις τῶν προτέρων ἀξιολογήσεων τῶν φαινομένων καὶ τῶν ἀληθειῶν συνεχίζονται μὲ ρυθμὸν, ὁ ὁποῖος κυριολεκτικῶς προκαλεῖ ζάλην. "Ὅ,τι μέχρι τῆς χθές, εἰς τοὺς κόλπους τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῶν ἀναζητήσεων, ὡς πρόοδος καὶ ὡς ἐξέλιξις, ἐγένετο κανονικῶς καὶ ρυθμικῶς, τώρα γίνεται κατὰ τρόπον ἀλματώδη, ἐπαναστατικόν. Καὶ εἶναι ἀγνωστος ἡ πορεία. Ἄγνωστος ἡ ἐκβασίς. Ἄγνωστον τὸ σημεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον θὰ φθάσῃ ἢ καὶ θὰ σταματήσῃ, ἐὰν ποτε σταματήσῃ. Εἶναι ὁ τεχνοκρατούμενος κόσμος τῆς σήμερον, τῆς αὔριον, τῶν ἀμέσων ἐξελίξεων, τῶν φρενιτιωδῶν ἐξελίξεων, ὁ ὁποῖος, ἐὰν μὴ τι ἄλλο, τοῦλάχιστον αὐξάνει τὴν ἀγωνίαν περὶ τὸ «τί ἄρα ἔσται ἡμῖν»⁶.

5. LE GUILLOU M. J., *Les Eglises Orthodoxes devant le monde moderne*: Istina 5 (1958) 417/442. TODT H. Edv., *La conception chrétienne de l'homme face aux questions posées par les transformations modernes de la société*: Istina 13 (1968) 463/479. KHODRE G., *Christianisme dans un monde pluraliste*: Irénikon 43 (1971) 191/202. HARAKAS Stanl., *The Church and the secular world*: Greek Orthodox Theological Review 17 (1972) 167/199. Πρβλ. καὶ TASSIOS Th., *Side-effects of Technology and the related moral problems* (Athens 1970).

6. Ἴδε τὰς ἀναλόγους διαπιστώσεις εἰς τὴν ἄκρως κατατοπιστικὴν ἐν προκειμένῳ ἐκδοσιν τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν, «*Faith, Science and the Future. Preparatory Readings for the World Conference organised by the W.C.C. at the Massachusetts Institute of Technology, Cambridge, Mass., USA, July 12-24, 1979*» (Geneva 1979).

4. Διαφοροποιήσεις εις τούς χώρους και τὰ ἐνδιαφέροντα τῶν ἐπιστημῶν.

Βεβαίως, ἐνώπιον τοῦ τοιούτου κόσμου και ἐνώπιον αὐτοῦ τοῦ τρόπου ζωῆς εὐρίσκεται ἢ και τοποθετεῖται ἢ και καλεῖται νὰ εὐρεθῇ και νὰ τοποθετηθῇ και ἡ Θεολογία ἡμῶν.

Ὅπωςδὴποτε, τὰ διαδραματιζόμενα γεγονότα ἀνήκουν εις ἄλλην σφαῖραν. Δὲν εἶναι δόγματα, διδασκαλῖαι, μυστήρια, μεταφυσικὴ τῆς πίστεως, καταστάσεις ὑπερφυσικαί. Τὰ γεγονότα τῆς τεχνολογίας εἶναι ἀπτά, ψηλαφητά, ἀδιαμφισβήτητα. Εἶναι ἐμπειρίαι, πειραματισμοί, προσπάθειαι, ὑπολογισμοί, ἀκρίβειαι, ὀριστικολογίαι, τὸ ἄκρον ἄκρον τοῦ ἐμπειρικοῦ θετικισμοῦ. Οὐδεμία, ἴσως, εἰκασία. Οὐδεὶς μῦθος. Οὐδεὶς ὑποκειμενισμός. Οὐδεμία φαντασία. Ἐκτὸς ἴσως τῶν εἰκαστικῶν και φουτουριστικῶν εἰκόνων, τὰς ὁποίας δίδει εις ἡμᾶς ἡ ἐβδόμη τέχνη. Εἰς ἕλας τὰς λοιπὰς φάσεις τῆς τέχνης, εις ὄλους τούς χώρους τῆς τεχνολογίας, εἶναι γεγονός, ὅτι πᾶν πείραμα εἶναι και ἐν βῆμα, πᾶν βῆμα και μία κατάκτησις, πᾶσα κατάκτησις και μία ἀκόμη σελὶς ἀναγνωσθεῖσα τοῦ βιβλίου, ὅπερ λέγεται τεχνοκρατούμενος κόσμος, τεχνοκρατουμένη ζωή.

Και βεβαίως, ἡ Θεολογία δὲν ἀνήκει εις τὴν σφαῖραν ταύτην τῶν πραγμάτων. Ἡ Θεολογία, ἐπιστημολογικῶς κρινομένη, εἶναι ἐπιστήμη ἀναντιρρήτως θεωρητικὴ. Εἶναι ἐπιστήμη τοῦ ὑπερφυσικοῦ, τοῦ ὑπερβατοῦ.

Ἄλλ' ἀφ' ἑτέρου, ὑπάρχει ὅπωςδὴποτε και ἡ ἰδεολογικὴ δικαιολόγησις τῶν φαινομένων και τῶν γεγονότων. Ὑπάρχει ἡ λογικὴ και μεταφυσικὴ ἐρμηνεία και ἐξήγησις τούτων. Ὑπάρχει, ἐπομένως, μία θεολογικὴ ἐρμηνεία τῶν πραγμάτων. Και ἐρωτᾶται λοιπόν: Ποία εἶναι ἡ θέσις τῆς Θεολογίας ἐναντι ὄλων τούτων, ἅτινα ὑφαίνου τὴν τεχνολογίαν και δημιουργοῦν τὴν ἐμπλοκὴν, τὰς ἐμπλοκάς — θὰ ἔλεγον — εις τὰς ἀνθρωπίνους συνειδήσεις ἐνώπιον τοῦ εὐρέος φάσματος τῆς τεχνοκρατουμένης ζωῆς;

5. Ἡ «Θεολογία» εις τὰ ἀκριβολόγα πλαίσια αὐτῆς.

Πρὶν ἢ προχωρήσω εις τὴν συνέχειαν τοῦ λόγου μου ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου, θὰ ἤθελον νὰ ἀποσαφηνίσω τὰς βασικὰς ἐννοίας περὶ τὸ τί εἶναι και τί νοεῖται ὑπὸ τὴν Ὁρθόδοξον Θεολογίαν και τί ἀντιπροσωπεύει δι' αὐτὴν ὁ τεχνοκρατούμενος κόσμος.

Δὲν εἶναι ἀπλῶς θέμα ὀρολογίας, ἀλλὰ και οὐσίας.

Ἡ Θεολογία, διὰ τὴν ὁποίαν ὀμιλοῦμεν ἐδῶ, δὲν εἶναι κατ' ἀρχὴν ἡ θεολογία τῆς ὑψηλῆς θεωρήσεως τῶν Θεῶν Πραγμάτων, ὡς «Μυστικῆς» ἢ «Μυστικιστικῆς» Θεολογίας, κατὰ τὸ πνεῦμα τῶν Μυστικῶν και Νηπτικῶν

Πατέρων καὶ Θεολόγων τῆς Ὁρθοδόξου Παραδόσεως⁷. Κατ' αὐτοὺς ἡ Θεολογία ἐξισοῦται καὶ ἐκλαμβάνεται ὡς Μέθεξις καὶ Θεωρία τοῦ Θεοῦ καὶ ὡς ταύτισις τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεόν, ὡς θέωσις τοῦ γηίνου ἐντὸς τοῦ Θείου. Δὲν πρόκειται βεβαίως περὶ αὐτῆς τῆς Θεολογίας.

Δὲν πρόκειται ὅμως, ἀκόμη, καὶ περὶ τῆς εἰς ἀπλᾶς ποιμαντικὰς ἢ ἠθικὰς διαστάσεις ἐκλαμβανομένης Θεολογίας, αὐτῆς ἡ ὁποία ἀνταποκρίνεται εἰς τὰς ἠθικοκοινωνικὰς καὶ ἀπλᾶς θρησκευτικὰς ἀνάγκας τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ ὁποία ἀποβλέπει εἰς τὴν δημιουργίαν ἐνὸς κοινοῦ standard θρησκευτικῶς καὶ ἠθικῶς ἀρτίου μέλους τῆς «established society», τοῦ ἐν τῇ κοινωνίᾳ «κατεστημένου», εἰς πάντα χρόνον καὶ πάντα χῶρον⁸. Μία τοιαύτη τοποθέτησις τῆς Θεολογίας, ἐναντι τοῦ τεχνοκρατουμένου κόσμου, θὰ ἦτο μειονεκτικὴ διὰ τὴν Θεολογίαν, τὸ ὀλιγώτερον.

Ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος ἐνταῦθα Θεολογία εἶναι αὐτή, ἣτις ἐκλαμβάνεται εἰς πνεῦμα καὶ ἔκτασιν ἐπιστημολογικὴν. Ἡ Θεολογία δηλ. ὡς εὐρεῖα καὶ πολυέδρος ψυχονητικὴ καὶ θεωρητικὴ, διακλαδικὴ («interdisciplinaire») ἔρευνα, μελέτη, ἀνάλυσις, κατεργασία, ἔκφρασις, διατύπωσις καὶ κατὰ σύστημα ἔκθεσις ὄλων ἐκείνων, ἅτινα ἀνάγονται εἰς τὴν πίστιν καὶ τὴν πρᾶξιν τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ ἀνθρώπου, τῶν ἀληθειῶν δηλονότι καὶ τῶν λοιπῶν δεδομένων ἅτινα ὑφαίνουσι, ἀμέσως ἢ ἐμμέσως, τὴν ζωὴν ἐν Χριστῷ, τὴν σωτηρίαν καὶ τὴν μακαριότητα τοῦ συνόλου⁹.

Πρόκειται δηλ. περὶ τῆς Θεολογίας ὡς ἐπιστημολογικῆς πραγματικότητος, ὡς Ἱερᾶς Ἐπιστήμης, ὅπως αὕτη ἐκαλλιεργήθη διὰ μέσου τῶν αἰώνων καὶ ἐξεπροσωπεύθη ἀπὸ τὸ πλῆθος ὄλων αὐτῶν, οἵτινες ἐθεολόγησαν καὶ θεολογοῦν ἀκόμη, καὶ συνεπορεύθη μετὰ τῆς Ἐκκλησίας, ὡς προϋπὸθεσις ταύτης sine qua non.

7. Ἴδε μεταξὺ ἄλλων ΧΡΗΣΤΟΥ Παναγ., *Ἡ Θεολογία ὡς μέθοδος ἐγγίσεως πρὸς τὸν Θεόν*, ἐν Τόμῳ *Θεολογικὰ Μελετήματα*, 3 — *Νηπτικὰ καὶ Ἠσυχαστικὰ* (Θεσσαλονίκη 1977) σελ. 235/243 καὶ ΙΔΙΟΥ, *Ἀποφατικὴ Θεολογία*, ἐνθ' ἀν., σελ. 247/256. Πρβλ. STOLZ Ans., *Théologie de la Mystique* (Chevetogne 1939) LEMONNIER A., *La Théologie Spirituelle comme science particulière: Vie Spirituelle* (Mars 1932-Supplém.) 158/166. LECLERQ J., *Théologie Traditionnelle et Théologie Monastique: Irénikon* 37 (1964) 50/74.

8. BOCKLE H., *Tendances nouvelles en Théologie Morale*, ἐν Τόμῳ *Questions Théologiques aujourd'hui*, III, (Paris, éd. Desclée de Brouwer, 1966) σελ. 9/37. GREINACHER N.-LENGSFIELD P., *Die Function der Theologie in Kirche und Gesellschaft* (München, Kösel-Verlag, 1969). UTZ A. F., *La Théologie et les Sciences Sociales*, ἐν Τόμῳ *Questions Théologiques aujourd'hui*, III (Paris, éd. Desclée de Brouwer, 1966) σελ. 41/60. DAVID J., *La Théologie et les réalités terrestres*, ἐνθ' ἀν. σελ. 177/197.

9. ΧΡΗΣΤΟΥ Παναγ., "Ἀρθρον «Θεολογία» ἐν ΘΗΕ, τόμ. 6, στήλ. 252/265. C(K)ONSTANTINIDIS Chrys. Métr. de Myra, *La Théologie au Renouveau*

Ούτω, νομίζω, με μίαν τοιαύτην αντίληψιν τῆς Θεολογίας, πᾶν ὅ,τι ἀνάγεται εἰς τὸν Θεὸν καὶ τὰ θεῖα Πράγματα, κατὰ πρῶτον λόγον, ἀλλὰ καὶ πᾶν ὅ,τι ἀνήκει ἢ διαδραματίζεται εἰς τὸν κόσμον τοῦτον περὶ τὸν ἄνθρωπον καὶ τὴν δημιουργίαν καὶ τὴν ζωὴν καὶ τὸν κόσμον, ἐπιπίπτουσιν εἰς τὰ πλαίσια τοῦ ἐνδιαφέροντος, τῆς κατὰ βάθος ἐρεύνης καὶ τῆς κατὰ σύστημα ἐκθέσεως τῆς Θεολογίας. Τοῦτο ἀποτελεῖ μίαν πρῶτην ἀποσαφηνιστικὴν προϋπόθεσιν ἐν τῇ μελέτῃ τοῦ θέματος μου¹⁰.

Ἄλλωστε οὕτω μόνον καὶ ὁ τεχνοκρατούμενος κόσμος εὐρίσκει τὴν ἑαυτοῦ προέκτασιν εἰς τὴν σφαῖραν τῆς Θεολογίας.

Ὁ συλλογισμὸς ἐν προκειμένῳ εἶναι ἀπλοῦς: Ἐφ' ὅσον ἡ Θεολογία μορφώνει καὶ ἐξηγεῖ τὰ πιστευόμενα διὰ τὸν ἄνθρωπον, καὶ ἐφ' ὅσον τὰ πιστευόμενα καθ' ἑαυτὰ δὲν δύνανται εἰμὴ νὰ διαβαίνωσι διὰ μέσου ὄλων τῶν «συμβεβηκότων» καὶ τῶν πραγματικοτήτων τῆς ζωῆς καὶ τοῦ κόσμου τούτου, ἡ Θεολογία, ὡς ἐπιστήμη, ἔχει πάντα λόγον νὰ λαμβάνῃ θέσιν εἰς τὰ θέματα, κατὰ τρόπον ὕ π ο κ ε ι μ ε ν ι κ ὸ ν μὲν δι' αὐτοὺς πρὸς τοὺς ὁποίους ἀπευθύ-

de la vie de l' Eglise. La reflexion critique des applications de la Théologie, ἐν Τόμῳ *Procès-Verbaux du Deuxième Congrès de Théologie Orthodoxe, à Athènes, 19-29 août 1976*, ἐκδ. S. AGOURIDES (Athènes 1978) 385/406. ΜΠΑΛΑΝΟΥ Δημ., *Εἶναι ἡ Θεολογία Ἐπιστήμη;* (Ἀθῆναι 1906). ΜΠΑΤΣΙΩΤΟΥ Παν., *Ἡ θέσις τῆς Θεολογίας μεταξὺ τῶν Ἐπιστημῶν*, Γρηγ. Παλαμᾶς 50 (1967) 164/175. NISSIOTIS Nic., *La Théologie en tant que Science et en tant que Doxologie*: Irénikon 33 (1960) 291/310. AGOURIDIS Sav., *What is the Theology?*: Sobornost, ser. 4, no: 11, Summer 1964, 621/636. PAPANETROU K., *Was ist eigentlich Theologie?*: Evangel. Theologie 26 (1966) 551/561. ΜΑΝΤΖΑΡΙΑΔΟΥ Γ., *Ἡ ἔννοια τῆς Θεολογίας*: Κληρονομία 1 (1969), τευχ. Α', 103/120. MEYENDORFF J., *Orthodox Theology today*: Sobornost, ser. 6, no: 1, Summer 1970, 11/25. TROELTSCH Ern., *The Social teaching of the Christian Churches*, trad. Olive WYON (New York, The Macmillan Co, 1931) t. I-II. GASPER B., HEMMERLE K., HUNERMANN P., *Theologia als Wissenschaft* (Freiburg 1970). COLOMBO C., *La Metodologia e la Sistemazione teologica. Problemi Orientamenti di Teologia Dogmatica, I.* (Milano 1957) pp. 1/56. HOUTARD F., etc., *Recherche interdisciplinaire et Théologie*. Coll. *Cogitatio Fidei*, no: 54 (Paris, éd. du Cerf. 1970), CHENU M. D., *La théologie est-elle une science?* (Paris 1957).

10. AFANASSIEFF N., «*Le monde*» dans *l'Ecriture Sainte. «Mon Royaume n'est pas de ce monde»* (Jean, 18, 36): Irénikon 42 (1969) 5/32. ΜΑΝΤΖΑΡΙΑΔΟΥ Γ., *Ἡ Χριστιανικὴ Κοινωνία καὶ ὁ κόσμος* (Θεσσαλονίκη, 1967). ΧΑΡΑΚΑ Στυλ., *Ἐννοια τῆς προσαρμογῆς τῆς Ὀρθοδοξίας εἰς τὸν Σύγχρονον Κόσμον*: Ἐπιστ. Ἐπετηρ. Θεολ. Σχολῆς Ἀριστοτελ. Πανεπ. Θεσσαλονίκης 19 (1974) 127/137. HARAΚΑΣ Stanl., *The Orthodox Theological Approach to Modern Trends*: (St. Vladimir's Theol. Review 13 (1969) fasc. 4. SCIAMA Denn., *Cosmologia moderna* (Milano, ed. Mondadori, 1973) pp. 131 sq. METZ J. B., *L'Eglise et le Monde*, ἐν Τόμῳ BURKE P., DE LUBAC H., DANIELOU J., etc., *Théologie d'aujourd'hui et de demain* (Paris éd. du Cerf, 1967) pp. 139/154.

νεται, κατὰ τρόπον ἀντικειμενικὸν δὲ δι' αὐτὴν ταύτην τὴν ἀλήθειαν, τὴν ὁποίαν θεραπεύει¹¹.

Αὐτὰ ὡς πρὸς τὰ πλαίσια ἐντὸς τῶν ὁποίων καλεῖται νὰ κινηθῇ ἡ Ὁρθόδοξος Θεολογία.

6. Κόσμος δεδημιουργημένος, κόσμος ἐνδογῆινος.

Ὡς πρὸς τὸν τεχνοκρατούμενον κόσμον, τοῦτον βεβαίως δὲν θὰ προσπαθῶ νὰ περιγράψω πλατύτερον ἀπὸ ὅσον ἕκαμα ἀνωτέρω. Μία τοιαύτη προσπάθεια θὰ ἰσοδυναμεί πρὸς βέβηλον καταπάτησιν ξένων ἐπιστημολογικῶν ὀρίων. Αὐτονόητον δὲ ὅτι τοῦτο δὲν ἀποτελεῖ πρόθεσίν μου, οὔτε καὶ εἰμαι εἰδικός.

Πάντως θὰ ἤθελον νὰ ἀναφερθῶ ἰδιαιτέρως εἰς δύο βασικά στοιχεῖα, ἅτινα προσδιορίζουν ἐξ ἀντικειμένου τὰ πλαίσια τοῦ τεχνοκρατουμένου κόσμου. Ταῦτα εἶναι τὰ ἑξῆς:

α) Ὁ κόσμος οὗτος δὲν παύει νὰ εἶναι ὁ δεδημιουργημένος κόσμος, ὁ ὑπαρκτός καὶ οἰκούμενος ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου κόσμος· ἀνεξαρτήτως ἐὰν ὁ κόσμος αὐτός, μέσα εἰς τὴν ἰδεολογικὴν ἀντιμετώπισίν του καὶ εἰς τὸ γενικώτερον φάσμα τῆς μεταφυσικῆς ἀξιολογήσεώς του, φέρεται ὡς νὰ κινῆται μεταξὺ τῶν πλέον ἀκραίων ἀντιλήψεων καὶ ἀρχῶν. Ἀπὸ τὸν Ἱστορικὸν Ὑλισμὸν τοῦ Ἐγγέλου καὶ τοῦ Μάρξ¹² μέχρι τοῦ Ὑπαρξισμοῦ ἐνὸς Kierkegaard καὶ ἐνὸς Heidegger ἢ ἐνὸς Sartre¹³, καὶ ἀπὸ τὴν κοσμολογίαν τοῦ Teilhard de Chardin¹⁴, μέχρι τῆς πολώσεως μεταξὺ τύχης καὶ ἀνάγκης τοῦ Monod¹⁵, ὁ κόσμος αὐτός, ὅπως καὶ ἂν κριθῇ ἢ ἀξιολογηθῇ, προϋποθέτει τὸν

11. HOUTARD F., TODT N. E., PALMADE C., CHENU H., ASTIER A., FAESSLER M., *Recherche interdisciplinaire et Théologie*, Coll. *Cogitatio Fidei*, no: 54 (Paris, éd. du Cerf, 1970) pp. 17 sq.

12. BISSIERES R., VACHEROT J., *Science, seule espérance? Marx? Teilhard* (Paris, éd. Ouvrières, 1967) pp. 381/389.

13. Ἴδε "Ἄρθρον «Ὑπαρξισμός» ἐν ΘΗΕ, τόμ. 11, στήλ. 953/958, ἐνθα καὶ μία πρώτη σχετικὴ βιβλιογραφία. Πρβλ. καὶ ΝΗΣΙΩΤΗ Νικ., *Ὑπαρξισμός καὶ Χριστιανικὴ Πίστις* (Ἀθήναι 1956). NISSIOTIS Nic., *Vers une Théologie Existentielle. Reflexions sur l'ouvrage du P. Evdokimoff 'L'Orthodoxie'*: *Contacts* 13 (1961) 39/51.

14. MORRAY M., *The Thought of Teilhard de Chardin. An Introduction*. (New York, ed. Seabury, 1966). HENGSTENBERG H. E., *Mensch und Materie Zur Problematik Teilhard de Chardins* (Stuttgart, ed. Kohlhammer, 1965). CRESPIY G., *De la Science à la Théologie. Essai sur Teilhard de Chardin*. Sér. «*Cahiers Théologiques*» no: 54 (Neuchâtel, éd. Delacheaux et Niestlé, 1965) pp. 84 sq..

15. MONOD J., *Le Hasard et la Nécessité. Essai sur la Philosophie Naturelle de la Biologie moderne* (Paris, éd. du Seuil, 1970) καὶ ἑλληνικὴ μετάφρασις, ΜΟΝΟ Ζάκ. *Ἡ τύχη καὶ ἡ ἀναγκαιότητα. Δοκίμιον γιὰ τὴ φυσικὴ φιλοσοφία τῆς νεώτερης βιολογίας*. Μετάφρ. Νικ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ (Ἀθήνα, ἐκδ. Ράππα, 1971).

Δημιουργόν του και αξιώνεται μόνον διά τῆς ἀποδοχῆς τῆς ἐλευθέρως δημιουργικῆς βουλῆς καὶ τῆς ἀναλόγου *ad extra* ἐνεργείας τοῦ Ὑπερτάτου ὄντος.

Ἡ τελολογία τοῦ κόσμου τούτου δυνατὸν νὰ διημφισβητήθῃ ἢ καὶ νὰ διαμφισβητῆται ὑπὸ πολλῶν. Ἀλλ' ἀποτελεῖ ἐν στοιχείῳ, ὅπερ δίδει ὅλην τὴν διάστασιν τῆς σκοπιμότητος εἰς τὸν κόσμον, καὶ αὐτονοήτως ἢ ἄρνησίς της αἶρει τὴν σκοπιμότητα αὐτὴν καθ' ἑαυτὴν καὶ ἀπὸ τὴν τεχνολογίαν. Διότι κόσμος χωρὶς σκοπὸν καὶ «τέλος», δὲν δικαιολογεῖ ποσῶς ἀνθρώπινον νοῦν καὶ ἀνθρωπίνην προσπάθειαν διὰ τεχνολογικῶς καὶ πολιτιστικῶς ἀνωτέραν ζωὴν¹⁶.

Ὁ κόσμος, ὡς τεχνοκρατουμένη πραγματικότητα, ὑπάρχει καὶ προσφέρεται εἰς τὸν ἄνθρωπον ὡς χώρος ἐξελίξεως καὶ προόδου, ἀκριβῶς διότι εἶναι κόσμος δεδημιουργημένος ἀπὸ ἓνα Δημιουργόν¹⁷.

β) Ὁ κόσμος οὗτος εἶναι, ἐν γε τῷ παρόντι, κόσμος ὁ ὁποῖος ἀμέσως συνάπτεται πρὸς τὰ γνωστὰ κοσμικὰ πλαίσια τοῦ *π λ α ν ἡ τ ο υ ἡ μ ῶ ν*, καὶ δὴ καὶ μόνον αὐτοῦ, καὶ ἐὰν ἔτι μετὰ τὴν διαπλανητικὴν ἐπέκτασιν τῆς τεχνολογίας φαίνεται νὰ ὑπερφαλαγγίξῃ τὰ γνωστὰ γεωσφαιρικὰ ὄρια του.

Εἰς τὴν πραγματικότητα ἡ τεχνολογία τοῦ κόσμου τούτου εἶναι γεωκεντρικὴ. Ἐπὶ τῆς γῆς ταύτης ἀναπτύσσεται, μετὰ δεδομένα ἐνδογήϊνα μετρεῖται, μετὰ θεωρήσεις καὶ ἀξιώματα γεωκεντρικὰ ἀξιολογεῖται, γήϊνοι εἶναι αἱ νοητικαὶ βάσεις καὶ προϋποθέσεις πάσης μελέτης καὶ ἐρεύνης, γεωλογικῶς ἐκκινεῖ καὶ ἀνθρωπολογικῶς ἐπεκτείνεται ἡ διεργασία τῆς τεχνολογίας, καὶ βεβαίως, ἐν ἀπωτάτῃ ἀναλύσει, τὸν ἀνθρωπολογικῶς προσδιοριζόμενον ἄνθρωπον τοῦ πλανῆτου ἡμῶν καλεῖται νὰ ἐξυπηρετήσῃ, νὰ καλύψῃ, νὰ προωθήσῃ, ἢ ἀκόμη καὶ νὰ ἐξουθενώσῃ καὶ συνθλίψῃ ἡ τεχνολογία, ἐντὸς τῶν γνωστῶν πλαισίων τῆς ψυχονοητικῶς καὶ θετικοεμπειρικῶς τεχνοκρατουμένης συγχρόνου κοινωνίας¹⁸.

7. Ὁ ἄνθρωπος, κοινὸν ἀντικείμενον Θεολογίας καὶ Τεχνολογίας.

Ἀπὸ τῆς πλευρᾶς ταύτης Θεολογία καὶ τεχνολογία ἔχουν ἐν ἀπολύτως συμπίπτον κοινὸν σημεῖον: τὴν γῆν τοῦ πλανῆτου τούτου καὶ τὸν οἰκοῦντα τοῦτον ἄνθρωπον. Ἀλλ' ἐξηγοῦμαι ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου εὐρύτερον.

16. RIOU A., *Le monde et l'Église selon Maxime le Confesseur*. Coll. «*Théologie Historique*», no: 22 (Paris éd. Beauchesne, 1973) pp. 23 sq..

17. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ Ἡλ., *Τῶβ-μεῶδ* (:*Καλὰ λίαν*). *Μία ἀξιολογικὴ ἐρμηνεία τοῦ Α' Κεφαλαίου τῆς Γενέσεως*: Γρηγορ. Παλαμᾶς 50 (1967) 40/42. SEMMERLOTH O., *Die Welt als Schöpfung. Zwischen Glauben und Naturwissenschaft* (Frankfurt a. M., ed. J. Knecht, 1962).

18. SCIAMA D. W., *Cosmologia moderna* (Milano, ed. Mondadori, 1973). GUNTHER L., *Le chrétien et la vision scientifique du monde*. Trad. de l'allemand J. LEGROS (Paris, éd. du Cerf, 1965) pp. 63/78, 151/166.

«Δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν» εἶναι ἡ καθημερινὴ ὁμολογία τῆς πίστεως ἡμῶν. Ἀνθρωπίνως — καὶ ὄχι ἄλλως — ἐλάλησεν ὁ Θεὸς εἰς τοὺς ἀνθρώπους (Ἐβρ. 1,1). Ἀνθρώπινα σχήματα καὶ μέτρα ἐγνώρισεν ἡ Θεία Ἀποκάλυψις καὶ αὐτὰ ἐχρησιμοποίησε διὰ νὰ λάβῃ τὴν ὀριστικὴν ἔκφρασιν καὶ διατύπωσίν της, ὡς τε ἄγραφος καὶ γραπτὸς Λόγος¹⁹. Ὁ ἄνθρωπος ἔπεσεν. Ὁ ἄνθρωπος ἐσώθη. Ἀνθρωπος ἐγένεν ὁ Θεός, «ἐνηνθρόπησεν», «σὰρξ ἐγένετο καὶ ἀσκήνωσεν ἐν ἡμῖν» (Ἰωάν. 1,14), καὶ «ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ» (Ἰωάν. 1,14), καὶ «ἀκηκόαμεν» καὶ «ἑωράκαμεν» καὶ «αἱ χεῖρες ἡμῶν ἐψηλάφησαν» (Α' Ἰωάν. 1,1), «σαρκὶ ἔπαθε» (Α' Πέτρ. 3,18), κατὰ σάρκα ἀνέστη καὶ σῶμα δόξης ἐνεδύθη, καὶ τὴν σάρκα αὐτοῦ ἔδωκεν εἰς παρακαταθήκην τοῦ Μυστηρίου τῆς Θείας Εὐχαριστίας (Α' Κορ. 11,23/24). «Λάβετε, φάγετε, τοῦτό μου ἐστὶ τὸ σῶμα...». «Πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες, τοῦτό ἐστὶ τὸ αἷμά μου...» (Ματθ. 26,26/27). Καὶ ὡς «σῶμά» του παρέστησε τὴν Ἐκκλησίαν του (Ἐφ. 1,23). Καὶ μέλος τοῦ σώματός του κατέστησεν ἕνα ἕκαστον ἐξ ἡμῶν (Ἐφ. 5,30). Καὶ «ἐξ ἀκοῆς» ὤρισεν ὅπως γένηται ἡ μεταστροφή ἡμῶν εἰς τὴν πίστιν καὶ ἡ σωτηρία ἡμῶν (Ρωμ. 10,17), Διὰ τοῦ ὕδατος τῆς γῆς ταύτης ἐθέσπισε τὸ Βάπτισμά του. Καὶ ὑπὸ τὸν ἄρτον καὶ τὸν οἶνον, ἅτινα παράγονται ἐπὶ τοῦ πλανήτου τούτου, παρέδωκε τὸ Μυστήριον τῆς Θείας Εὐχαριστίας. Καὶ τὸν καρπὸν τῆς ἐλαίας ἔθεσεν ὡς βᾶσιν τῆς ψυχικῆς καὶ σωματικῆς ἰάσεως (Ἰακ. 5,14), προσέτι δὲ καὶ τῆς σφραγιῶδος τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Καὶ τὴν ἐπίθεσιν τῶν χειρῶν ἔταξεν ὡς σημεῖον ὁρατὸν τῆς διαιωνίσεως τῆς Βασιλείας του ἐπὶ τῆς γῆς (Πρᾶξ. 6,6 κ. ἄλλ.). Καὶ θὰ ἔλθῃ ἐπὶ τῆς γῆς, ἐν δόξῃ, ἵνα κρίνῃ ζῶντας καὶ νεκροὺς τοὺς ἀνθρώπους, κρίνων τὴν πίστιν καὶ τὰ ἔργα των, ἅτινα εἶναι ἐκδηλώσεις ἀπλαῖ τῆς καθ' ἡμέραν ἀνθρωπίνης ζωῆς των (Α' Πέτρ. 4,5 κ. ἄλλ.).

Εἶναι βασικὰ πάντα τὰ στοιχεῖα ταῦτα. Θεολογία ἐξωκοσμικὴ δὲν νοεῖται, οὔτε ὑποκειμενικῶς, ἀλλ' οὔτε καὶ ἀντικειμενικῶς. Ἀπαραλλάκτως ὅπως προκειμένου καὶ περὶ τῆς τεχνολογίας, ἡ ὁποία οὐδόλως δύναται νὰ εἶναι ἐξωκοσμική.

Ἄλλὰ νομίζω, ὅτι ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ θὰ ἔδει νὰ προωθήσωμεν τὴν σκέψιν ἡμῶν ἔτι περαιτέρω. Ὁ κόσμος, διὰ τὸν ὁποῖον ὁμιλοῦμεν ἐνταῦθα, εἶναι ὅπωςδῆποτε κόσμος ἐξελίξιμος, ἐνεργειακός, ἐκρηκτικὸς καὶ ἄρα δυναμικὸς εἰς τὴν βᾶσιν του, ὅσον καὶ εἰς τὰς μορφὰς ἀναπτύξεώς του. Εἶναι δυναμικὸς ὄχι μόνον εἰς διάστασιν τεχνοκρατικὴν, ἀλλ' ἀκόμη καὶ εἰς βᾶθος ἰδεαλιστικόν. Δυναμικὸς, καθότι κρύπτει ἐντός του πάντα τὰ στοιχεῖα καὶ τὰ γνωρίσματα τῆς πρὸς τὴν ἐξέλιξιν ὀρμῆς καὶ φορᾶς, ὥστε νὰ προσφέρεται εἰς

19. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ Χρυσστόμου, Μητρ. Μύρων, *Βασικά τινα περὶ Ἱερῶς Παράδοσεως* (Ἀθήναι 1978) σελ. 17 κ. ἑξ..

τάς νοητικές ικανότητες τοῦ ἀνθρώπου ὡς ὁ κατάλληλος χώρος διὰ πᾶσαν θετικήν προώθησιν.

8. Στατικά και δυναμικά γνωρίσματα τῆς Θεολογίας.

Καί ἀκριβῶς ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ, πρὸ τῶν ἀπεράντων δυναμικῶν καὶ ἐξελικτικῶν διαστάσεων τοῦ κόσμου, ἡ Θεολογία, ἥτις δὲν ἴσταται ἔξω τοῦ κόσμου, ἀλλ' ἐντὸς τοῦ δυναμικῶς ἐξελισσομένου κόσμου, ποῖον ἔχει ὡς ἀντίστοιχον γνώρισμά της²⁰; Δηλαδή, ἡ Θεολογία, μὲ τὴν σειράν της, εἶναι στατική ἢ δυναμική;

Μία εὐκόλος ἀπάντησις εἰς τὸ τόσον καιρῖον ἐρώτημα θὰ ἦτο νὰ λεχθῆ, ὅτι ἡ Θεολογία, ὡς πρὸς μὲν τὸ θεῖόν της στοιχεῖον εἶναι στατική, ὡς πρὸς δὲ τὸ ἀνθρώπινον ἢ ἐκκλησιαστικὸν ἔστω στοιχεῖόν της εἶναι δυναμική.

Βεβαίως, οὐδεμία ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι μία τοιαύτη ἀπάντησις καλύπτει, *grosso modo*, τὴν προβληματολογίαν ἐν τῷ θέματι τῆς στατικότητος καὶ δυναμικότητος τῆς Θεολογίας. Ἀδιαμφισβητήτως, ὅτι εἶναι Ἀποκάλυψις, ἄνωθεν δεδομένον στοιχεῖον πίστεως, πυρὴν δόγματος καὶ σωστικῆς διδασκαλίας, εἶναι στοιχεῖα ἀμετάβλητα, ἀνεξέλικτα, στατικά. Ἀντιθέτως, ὅτι εἶναι «περὶ» τὰ στοιχεῖα ταῦτα, ὡς ἔννοιαι, ἐρμηνεῖαι, ἐκφράσεις, διατυπώσεις, ὅροι, οἰκειώσεις, προσλήψεις ἀνθρώπιναι, καταστάσεις καὶ μορφαὶ ζωῆς ἐκκλησιαστικῆς, ἢ ὅποια ἐκφράζεται εἰς τύπους λατρείας, ἡθους, ἔθους, πράξεως κανονικῆς ἢ κανονιστικῆς, ἀνάγκης ποιμαντικῶν ἢ κοινωνικῶν εὐθυνῶν, διὰ τε τὸ σύνολον καὶ διὰ τὰ ἄτομα, πάντα ταῦτα περικλείουν ἐντὸς των τὸν χαρακτήρα τῆς δυναμικότητος καὶ τῆς «αὐτοεξελικτικῆς» ἢ «έτεροεξελικτικῆς» ἀρχῆς τῆς ζωῆς, ἀπὸ τὴν ὅποιαν δὲν δύναται νὰ ἀποξενωθῆ ἢ Ἐκκλησία, καί, βεβαίως κατὰ μείζονα λόγον, καὶ ἡ Θεολογία, ἥτις εἶναι ἡ δυναμικὴ ἐκφρασις τῆς πίστεως καὶ τῶν βιωμάτων τῆς Ἐκκλησίας.

Παραδείγματά τινα, εἰλημμένα ἀπὸ τὸν ἄμεσον χώρον τῆς Ὁρθοδόξου Θεολογίας ἡμῶν, ἀρκοῦν νομίζω, ἵνα ἀποδείξουν τὸ ἀληθές τῶν λεγομένων.

Ὁ ὅρος «ὁμοούσιος», οἱ ὅροι «ἐνσάρκωσις», «ἐνανθρώπησις», «ὑποστατικὴ ἔνωσις», ὁ ὅρος «περιχώρησις», τὸ θέμα τῆς «ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς» ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ὡς θέμα θεολογικὸν συζητούμενον μετὰ τῆς Δύσεως ἐπὶ αἰῶνας μακρούς, ἢ συζήτησις περὶ τὸ κτιστὸν ἢ ἄκτιστον φῶς, κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα, ὁ ὅρος «μετουσίωσις», ἀκόμη δὲ καὶ οἱ κλασσικοὶ ὅροι τῆς Χριστολογίας ἡμῶν, «Οὐσία», «Φύσις», «Πρόσωπον», «Ἵπόστασις»

20. MASCALL F. L., *Christian Theology and Natural Science. Some questions in their relations.* (London-New York—Toronto, ed. Longmans, Green and Co., 1957), I — *Contacts of Science and Theology*, pp. 1/35.

κλπ. κλπ., καὶ ὡς ὄροι ἔτι, ὡς ὄροι μὴ προσφερόμενοι ἀμέσως ἐκ τῆς Γραφῆς καὶ ἐκ τῆς πρώτης Παραδόσεως τῆς Ἐκκλησίας, μαρτυροῦσιν ὅτι ὑπάρχει τι τὸ δυναμικόν, τὶ τὸ ἐξελισσόμενον εἰς τὴν Θεολογίαν, καὶ ἐὰν θέλητε ἀκόμη, τὶ τὸ προσαρμοζόμενον πρὸς τὰς καταστάσεις, καὶ φυσικά, τὶ ὅπερ προσήρμοζε καὶ προσαρμόζει πρὸς τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς σκέψεις τῆς Ἐκκλησίας τὰ ἐπιτεύγματα τῆς ζωῆς καὶ τὰς ἀνάγκας τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ, ἢ τοῦ θεολογικοῦ, ἢ καὶ ἀπλῶς τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος, ἐφ' ὅσον πρὸς αὐτὸ ἀπευθύνεται, ἐν ἀπωτάτῃ ἀναλύσει, ἢ τε Ἐκκλησία καὶ ἡ Θεολογία της.

Βεβαίως, ὅταν ὀμιλῶμεν περὶ «δυναμισμού» ἐν τῇ Θεολογίᾳ, δὲν σημαίνει ὅτι αὕτη ἀπομακρύνεται ἐκ τῆς κλασικῆς, τῆς ἀναφαιρέτου καὶ τῆς ἀναλλοιώτου δογματικῆς παραδόσεως καὶ διδασκαλίας τῆς Ἐκκλησίας, ἢ πολὺ περισσότερον ἐκ τῆς Ἀποκεκαλυμμένης Ἀληθείας.

Ἀπλῶς, νέαι προβληματολογίαι, αἱ ὅποια ἐκπηδοῦν ἀπὸ τὸ πνεῦμα καὶ τὴν ζωὴν, δημιουργοῦν καὶ νέαν προβληματολογίαν διὰ τὴν Θεολογίαν. Αἱ δὲ ἀνάγκαι τῆς προσαρμογῆς δημιουργοῦν καὶ τὰς ἀμέσους προϋποθέσεις διὰ προσαρμογᾶς.

9. Στοιχεῖα «μὴ προσαρμόσιμα» καὶ στοιχεῖα «προσαρμόσιμα» ἐν τῇ Θεολογίᾳ.

Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο, τὸ τόσον ἀπλοῦν καὶ ἀναντίρρητον, θὰ ἐπεθύμουν ν' ἀποβῶ σαφέστερος, διὰ νὰ μὴ ὑπάρξωσι, τοῦ λόγου ὄντος περὶ προσαρμογῶν, καὶ ἔχνη ἔτι παρεξηγήσεως ἢ ὑποψίας ἀνορθοδοξίας εἰς τὰ λεγόμενά μου.

Εἶπον, ὅτι ὑπάρχουν τὰ μὴ προσαρμοζόμενα, τὰ «μὴ προσαρμόσιμα», τὰ ἀνεπίδεκτα προσαρμογῆς στοιχεῖα εἰς τὴν Θεολογίαν ἡμῶν. Πέραν τοῦ ἀποκεκαλυμμένου στοιχείου, ὅπερ εἶναι δεδομένον καὶ ὑπάρχει ἐξ ἑαυτοῦ, ἢ τεθεσπισμένη μορφή τῆς ἀποκεκαλυμμένης ἀληθείας, ἢ μυστηριακῆ ἐκφρασις τῆς βιουμένης πίστεως καὶ σωτηρίας, ἢ ἱστορικῶς καὶ ἐμπραγματῶς κεκτημένη, βιωθεῖσα καὶ βιουμένη πραγματικότης τῆς σφζομένης ἱστορίας τοῦ ἀνθρώπινου γένους, ἢ ὁποία ταυτοχρόνως εἶναι καὶ ἡ Ἱστορία τῆς Σωτηρίας, καὶ ἡ ἐσχατολογικὴ προοπτικὴ, διάστασις καὶ ἐλπίς, ἣτις τείνει πρὸς τὴν ἀποκορύφωσιν τῶν πάντων εἰς τὸν ἕνα Θεὸν καὶ Πατέρα τῶν ὄλων, εἰς τὴν «ἀνακεφαλαίωσιν» τῶν πάντων εἰς τὸν Χριστόν, ὡς λέγει ὁ ἀπόστολος Παῦλος (Ἐφ. 1,10), πάντα ταῦτα εἶναι τὰ «μὴ προσαρμόσιμα» στοιχεῖα, ἅτινα ἡ Θεολογία θεωρεῖ ἀμετακινήτως δεδομένα, ὡς ἀπαραλλάκτως καὶ ἡ Χημεία θεωρεῖ ὡς δεδομένα τὰ χημικὰ σώματα καὶ ἡ Φυσικὴ τοὺς φυσικοὺς νόμους κλπ.

Ἄλλωστε διὰ τὰ ἀμετακίνητα ταῦτα στοιχεῖα τῆς Θεολογίας ὑπάρχουν οἱ σύνδρομοι παράγοντες, οἱ δικαιολογοῦντες καὶ ἀξιῶντες τὸ γινώρι-

σμα αυτό του άμετακινήτου. 'Ο θεϊός παράγων, με άμεσον άναφοράν εις τόν Χριστολογικόν παράγοντα —έφ' όσον ό Θεός Λόγος είναι ό θεολογούμενος έντός τής Θεολογίας—, και εις άμεσον συσχέτισιν πρός τήν Πνευματολογίαν —έφ' όσον ή όλη θεολογική διενέργεια γίνεται δι' όλα όσα ύπάρχουν, παραδεδομένα και βιούμενα έν τή 'Εκκλησία (έν Πνεύματι 'Αγίω)— ό θεϊός, λέγω, παράγων είναι ή πρώτη και άμεσος προϋπόθεσις δια τó άμετακίνητον τών θεμελιωδών άρχών και άληθειών τής πίστewς. Τó αυτό ισχύει και από πλευράς έκκλησιολογικού παράγοντος. 'Ομοίως προκειμένου και περί του άνθρωπολογικού παράγοντος. 'Ως άλλωστε και από τής πλευράς τών έννοιών του χρόνου και τής αιωνιότητος.

'Ο άνθρωπος θέλει, άπαιτεϊ, άναζητεϊ ώρισμένες άρχάς άμετακινήτους, αϊ όποϊαι νά σηματοδοτοϋν άντικειμενικώς τήν ζωήν του. 'Εάν τά πάντα περί αυτόν ήσαν μεταβλητά και προσαρμοσίμα, ή έννοια, τó άγχος και ή άπειλή του φθαρτοϋ και του πεπερασμένου θά έξουθενωνεν αυτόν. Και είναι γνωστόν, ότι ούδόλως νοεϊται ζωή άνευ έλπίδος πρός κάτι τó μη πεπερασμένο, πρός κάτι τó όριστικώς «μενετόν», όπερ ν' άποτελῆ και τόν πόλον έλξεως εις τήν ζωήν του.

Είναι λοιπόν σαφής ή διαφοροποίησις μεταξύ στοιχείων «προσαρμοσίμων» και «μη προσαρμοσίμων» έν τή Θεολογία. Βεβαίως, τó θέμα ένταϋθα είναι: ποϊα και εις ποϊαν έκτασιν όρίζονται τά προσαρμοσίμα στοιχειά έναντι του τεχνοκρατουμένου κόσμου;

10. Σχέσεις δεδημιουργημένης άποστάσεως μεταξύ Θεολογίας άφ' ένός και θετικής έρεύνης και τεχνολογίας άφ' έτέρου.

'Εν τῷ σημείῳ τούτῳ, θά ήθελον ν' άναφερθῶ εις μίαν συγκεκριμένην «στάσιν» τών Θετικών 'Επιστημών και τής Τεχνολογίας έναντι τής Θεολογίας, τήν όποϊαν, εις τās γενικās της άρχάς και γραμμάς, θεωροϋν ως ένα χῶρον άπόβλητον και ξένον πρός τόν ιδικόν των²¹. Τó φαινόμενον τούτο έχει τήν εξήγησίν του, έχει τά συγκεκριμένα αίτια του.

Πρωτίστως τά πολιτιστικά του αίτια. 'Ο τεχνοκρατικός πολιτισμός, ό όποϊος ήρχισε νά επικρατῆ από τήν εποχήν τής Διαφωτίσεως («Illuminisme»), εις τήν Εϋρώπην και τήν 'Αμερικήν, και ό όποϊος έχει άποκορυφωθῆ εις τήν εποχήν μας και εις πλείστα άλλα μέρη του κόσμου μας, λόγω κυρίως τών ιδιαιτέρων γνωρισμάτων του, του όρθολογισμοϋ, του ιστορικισμοϋ, του θετικισμοϋ, του ως επί τó πολϋ άθέου ούμανισμοϋ κλπ.,

21. MASCALL E. L., ενθ' άν. 1,5. — *Present-day rapprochements between Science and Theology*, pp. 16/35. *Opposizione tra Scienza e Fede? Un vecchio problema sempre attuale*: Civiltà Cattolica 130 (1979) 521/530.

ἀπέβη καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι μία ἀπὸ τὰς βασικὰς αἰτίας ἀπωθήσεως τῆς Θεολογίας, ἔστω καὶ ἐὰν αὕτη διεκδικῇ δι' ἑαυτὴν καὶ οἰονεὶ προσφέρεται διὰ μίαν συνάντησιν ἀξιολογήσεως ἢ καὶ ἀξιώσεως μὲ τὸν τεχνοκρατούμενον κόσμον «ἐν μέσῃ ὁδῷ» καὶ «ἐπὶ Ἰσοῖς ὅροις», ὡς θὰ ἐλέγομεν συμβατικῶς²².

Ἄφ' ἑτέρου ὑπάρχουν καὶ τὰ κοινωνικὰ αἷτια. Παραλλήλως πρὸς τὸν ἰδεολογικῶς καὶ ἐμπραγματῶς ἐκπολιτιζόμενον κόσμον, αὕτη αὕτη ἢ ἐκβιομηχανουμένη κοινωνία, ὁμοῦ μεθ' ὅλων τῶν ἐπακολουθούντων φαινομένων τῆς τεχνοκρατίας, δημιουργοῦν τὰ ὀξύτερα αἷτια διὰ τὴν ἀπώθησιν τοῦ θεολογικῶς σκεπτομένου καὶ βιοῦντος ἀνθρώπου ἀπὸ τὸν χῶρον τοῦ θετικισμοῦ. Εἶναι αὐτὰ ἀκριβῶς, τὰ ὁποῖα ὠθοῦν τὸν κοινόν, τὸν μέσον ἄνθρωπον, τὴν εὐρύτεραν κοινωνίαν, πρὸς τὴν ἐκκοσμίκευσιν, πρὸς τὸν ἀπατηλὸν εὐδαιμονισμόν, πρὸς τὴν ὑλικὴν ἀξιολόγησιν τῆς ζωῆς, πρὸς τὸν πρακτικὸν ἀθεϊσμόν²³. Καὶ ὅλα αὐτὰ ὁμοῦ δημιουργοῦν τὴν νέαν Βαβέλ. Οὕτως, ἐντὸς τοῦ θορύβου καὶ τῆς καταθλίψεως, τῆς δημιουργουμένης ἐξ ὅλων τῶν πλευρῶν, ἀμβλύνεται ἢ καὶ λησμονεῖται ὁ διάλογος, ὁ οἰοσδήποτε οἰκοδομητικὸς καὶ ὀπωσδήποτε ἀπαραίτητος διάλογος, μεταξὺ τῆς Θεολογίας καὶ τοῦ τεχνοκρατούμενου πλουραλιστικοῦ κόσμου²⁴.

Ἄναμφιβόλως ἔχει δημιουργηθῆ κρίσις εἰς τὸν χῶρον τοῦτον. Κρίσις μεγάλη, ἢ ὁποῖα δὲν εἶναι παρωνυχὶς διὰ τὴν Ὁρθόδοξον Θεολογίαν. Δὲν εἶναι τι, ὅπερ δύναται νὰ παραθεωρηθῇ, διότι δι' ὅλους τοὺς λόγους, τοὺς ὁποίους προανέφερον, ὁ ἄνθρωπος πρὸς ὃν ἀπευθύνεται ἢ Θεολογία, ὡς ἐπιστήμη καὶ ὡς σύστημα ἀξιολογήσεως τῶν πραγμάτων τοῦ κόσμου τούτου, ὁ ἄνθρωπος ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ τὸν «πρὸς ὃν» ἀπευθύνεται αὕτη σήμερον ζῆ, κινεῖται, ὑπάρχει, ἀναπτύσσεται, προβληματίζεται, προωθεῖται ἢ καὶ περιθωριάζεται ἐντὸς τοῦ τεχνοκρατούμενου τούτου κόσμου.

22. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΟΥ Παναγ., *Ἡ θέσις τῆς θεολογίας μεταξὺ τῶν Ἐπιστημῶν*: Γρηγόρ. Παλαμᾶς 50 (1967) 164/175. HOUTARD F., etc., *Recherche interdisciplinaire et Théologie*. Coll. *Cogitatio Fidei*, no: 54 (Paris, éd. du Cerf, 1970).

23. RAHNER K., *Le problème de la sécularisation*, ἐν Σειρᾷ: *Ecrits Théologiques* t. 10, *Monde moderne et Théologie* (Paris, éd. Desclée de Brouwer-Mame, 1970) pp. 17/46. WICKHAME. R. P., *The Encounter of the christian faith and modern technological Society*: *Ecumenical Review* 12 (1959-1960) 259/267, WALZ H. H., *Christendom in a secularised world*: *Ecumenical Review* 10 (1957-1958) 277/285. HARAKAS Stanl., *The Church and the secular world*: *Greek Orthodox Theological Review* 17 (1972) 167/199.

24. KHODRE G., *Christianisme dans un monde pluraliste. L'économie du Saint-Esprit*: *Irénikon* 43 (1971) 191/202. LERCARD Card. Giac., *Il Cristianesimo e il dialogo fra le culture* (Bologna, éd. Dehoniana, 1979) pp. 1/48. RAHNER K., *Sur le dialogue dans la société pluraliste*, ἐν Σειρᾷ: *Ecrits Théologiques*, t. 7 (Paris, éd. Desclée de Brouwer, 1967) pp. 23/36.

Είναι εύκολον νά ἴδῃ τις καὶ νά ἐπιτρέψῃ ἢ καὶ νά ἀνεχθῇ τὸν χωρισμὸν τῶν ἀμφοτέρωθεν ἀκολουθουμένων δρόμων. Ἄλλ' ὁ μέσος Ὁρθόδοξος Χριστιανὸς σήμερον, εἰς πᾶν βῆμα τῆς ζωῆς του, ἔρχεται ἀντιμέτωπος πρὸς χίλια δύο ἐκ τῶν δεδομένων τῆς θετικῆς ἐρεύνης καὶ ἐπιστήμης, τῆς τεχνολογίας, τῆς τεχνοκρατίας καὶ τῶν συνεπειῶν των, ἰδεολογικῶς καὶ ἐμπραγματῶς. Σήμερον, πλεῖστα ἐπιστημονικὰ δεδομένα, καὶ μάλιστα ὑπὸ τὴν εὐκόλον ἐκλαϊκευσιν τῶν πραγμάτων καὶ μὲ τὰ ἀσύλληπτα mass media, τὰ πολυποικίλα ὄργανα μαζικῆς ἐνημερώσεως, σήμερον λέγω, τὰ δεδομένα τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν καὶ ἐρευνῶν, τῆς ἀστρονομίας, τοῦ διαστήματος, τῆς γεωφυσικῆς τῆς γεωχημείας, τῆς γεωλογίας, τῆς παλαιοντολογίας, τῆς βιοχημείας, τῆς γενετικῆς, τῆς κυβερνητικῆς, τοῦ ἠλεκτρονισμοῦ κλπ. κλπ.²⁵, ὑπὸ τὸ ἐκθαμβωτικόν, κυριολεκτικῶς, φάσμα τῆς λεπτολογίας, τῆς ἀκριβείας, τῆς εὐστοχίας εἰς τὸν ὑπολογισμὸν, τῆς ἀπλοποιήσεως τῶν κινήτικῶν καὶ ἐνεργειακῶν ἢ ὠθητικῶν στοιχείων, τῆς σταθμίσεως καὶ προδιαγραφῆς τῶν συμπερασμάτων, πάντα ταῦτα σήμερον εὐρίσκονται εἰς τὴν ἄμεσον διάθεσιν καὶ τοῦ Ὁρθοδόξου πιστοῦ ἕκασταχοῦ τῆς γῆς. Τὸν προβληματίζουν καὶ δίδουν εἰς αὐτὸν μίαν πικρὰν πολλὰκις γεῦσιν τῆς «ἀντιθέσεως» μεταξὺ ὄλων αὐτῶν τῶν θετικῶν καὶ ἐμπειρικῶν δεδομένων καὶ ἐκείνων τὰ ὅποια ἐδίδασκειν, ἐπὶ παραδείγματι, τὸ Βιβλίον τῆς Γενέσεως (ἐρμηνευόμενον ὡς ἡρμηνεύετο) περὶ τὸν τρόπον καὶ τὸν χρόνον τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου, περὶ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς γῆς, περὶ τὴν ἀρχέγονον ἱστορίαν καὶ κατάστασιν τοῦ ἀνθρώπου γένους, καὶ φυσικὰ καὶ περὶ τὴν ἱστορίαν τῆς σωτηρίας του, οὕτως ὡς διαγράφεται αὕτη ὑπὸ τὰς σελίδας τῆς ἱερᾶς Ἱστορίας.

Βεβαίως, δὲν ἔλειψαν καὶ αἱ ἀντίθετοι θέσεις καὶ τάσεις ἐντὸς καὶ αὐτοῦ ἔτι τοῦ ἀκράτου θετικισμοῦ, ὁ ὁποῖος χαρακτηρίζει τὸν παρελθόντα καὶ τὸν νῦν αἰῶνα ἡμῶν. Ἐένα πρὸς τὴν χριστιανικὴν πίστιν ὀνόματα, ὡς ὁ H. Poincaré καὶ F. Brunettière —διὰ νὰ περιορισθῶ εἰς τὰ περισσότερον γνωστὰ ὀνόματα μιᾶς ἐποχῆς, ἡ ὅποια δὲν εἶναι πολὺ ἀπωτέρα ἀπὸ τὰς δεκαετηρίδας ἡμῶν— ἀπεφαίνοντο ὁ μὲν πρῶτος, ὅτι ὁ θετικισμὸς ἐν τῇ ἐπιστῆμῃ καὶ τῇ τεχνολογίᾳ ἀντιπροσωπεύει τὸ «κατὰ συνθήκην συμβεβηκός», τοῦθ' ὅπερ ἀποδεικνύεται σήμερον ὡς ὀρθὸν ἐν τῇ γενικωτέρᾳ κατόψει τῶν θετικῶν ἐπιτευγμάτων ὑπὸ τὸ πρῶσμα τῆς σχετικότητος, ὁ δὲ δεύτερος, ὅτι ἡ θετικότης

25. DAVID J., *La Théologie des réalités terrestres*, ἐν *Τόμῳ Questions Théologiques aujourd'hui* III, (Paris, éd. Desclée de Brouwer, 1966) pp. 177/197. UTZ A. F., *La Théologie et les Sciences Sociales*, ἐνθ' ἄν., pp. 41/60. ΤΡΕΜΠΙΕΛΑ Παν., *Ἀπολογητικαὶ Μελέται, Β' Αἱ ἀρχαὶ τῆς Δημιουργίας* (Ἀθήναι, ἐκδ. «Ὁ Σωτήρ», 1969) σελ. 65/111 112/141, 142/159 κ. ἄλλ. RAHNER K. *A propos du problème de la manipulation génétique*, ἐν Σειρᾷ: *Ecrits Théologiques* t. 12, *Problèmes moraux et Sciences humaines* (Paris, éd. Desclée de Brouwer-Mame, 1970) pp. 79/120. ΠΑΠΑΠΕΤΡΟΥ Κ., *Κυβερνητικὴ καὶ Θεολογία: Θεολογία* 37 (1966) 314/328 καὶ 473/484.

ἐν τῇ ἐπιστήμῃ καὶ τῇ τεχνολογίᾳ ἀπέτυχεν, ἀφοῦ δὲν κατάρθρωσε νὰ ἐξαλείψῃ τὸ μυστήριον ἐξ ὧν σημειοῦνται καὶ συμβαίνουν ἐν τῇ ζωῇ²⁶.

11. Ἐποχὴ «ἀμελείας» εἰς τὴν παρουσίαν τῆς Θεολογίας.

Πάντως, ἐντὸς τῆς διαπιστουμένης γενικωτέρας ταύτης παρεξηγήσεως εἰς τὰς σχέσεις Θεολογίας καὶ τεχνοκρατούμενου κόσμου, θὰ πρέπει νὰ ἀναγνωρίσωμεν καὶ ποιάν τινα, ὄχι μικράν, εὐθύνην τῆς Θεολογίας εἰς τὴν δημιουργίαν τῆς ἐντυπώσεως ταύτης τῆς ἀντιθέσεως καὶ ἀλλοτριώσεως τῆς ἀπὸ τὸν χῶρον τοῦ θετικοῦ.

Ἡ Θεολογία —καὶ ὄχι μόνον ἡ Ὁρθόδοξος, ἀλλὰ καὶ ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ καὶ αὐταὶ αἱ ὁποῖαι προῆλθον ἀπὸ τὴν Μεταρρύθμισιν— ἐπέμειναν καὶ ἐξακολουθοῦν δυστυχῶς νὰ ἐπιμένωσιν εἰς μίαν διδασκαλίαν καὶ μίαν θεολογίαν, ἡ ὅποια εἶναι μικρᾶς πνοῆς, στενῶν ὁρίων. Καὶ βεβαίως, ἐξακολουθοῦν, εἰς μέτρα κατηχητικὰ καὶ ἀγόνως ἀπολογητικοπολεμικά, νὰ ἐπιμένωσιν ἐπὶ μιᾷς ἐρμηνείας «στενόκαρδης» καὶ ἐπὶ μιᾷς παρουσιάσεως στεγνῆς καὶ ἀπροσαρμόστου πρὸς τὰ δεδομένα περὶ τὴν δημιουργίαν, τὸν κόσμον, τὴν ζωὴν, τὸν ἄνθρωπον καὶ τὸν ψυχονητικὸν τοῦ προορισμὸν ἐντὸς ἐνὸς ἀλματωδῶς ἐξελισσομένου καὶ μεταβαλλομένου κόσμου²⁷.

Ἄς λάβωμεν ὡς παράδειγμα τὴν ἰδικὴν μας γενεάν. Εἰς τὴν παιδικὴν μας ἡλικίαν —καὶ ὁμιλῶν δι' ἐμέ, θὰ ἔλεγον ἀδιστάκτως, καὶ εἰς τὴν ἐφηβικὴν μας ἡλικίαν καὶ κατὰ τὰ ἔτη τῆς θεολογικῆς μας καταρτίσεως— ἐλάβομεν μίαν μόρφωσιν θρησκευτικὴν, σταθερὰν βεβαίως, ἀλλὰ καὶ ἐγνωρίσαμεν τὸν Χριστιανισμὸν, κατὰ τρόπον κατηχητικὸν καὶ ἀπολογητικὸν, μὲ μίαν διδασκαλίαν βιβλικοπαραδοσιακὴν, ὥστε ὅταν μετὰ 30 ἢ 40 ἔτη εὐρέθημεν ἢ καὶ εὐρισκόμεθα πρὸ τοῦ σημερινοῦ τυφῶνος ἐπιστημονικῶν διαπιστώσεων καὶ ἐμπειριῶν, ὅταν δηλ. εὐρέθημεν ἐν ἐπαφῇ καὶ βαθυτέρα γνωριμίᾳ μετὰ μερικῶν ἀπλῶν, ἀλλὰ καὶ ἀκλονήτων δεδομένων τῶν θετικῶν ἀναζητήσεων τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου, ἡσθάνθημεν βαθύτατα τὴν ἀντίθεσιν μεταξὺ ἐκείνου ὅπερ εἶχε λεχθῆ εἰς ἡμᾶς κάποτε, κατηχητικῶς καὶ ἀπολογητικῶς,

26. *Opposizione tra Scienza e Fede? Un vecchio problema sempre attuale: Civiltà Cattolica* 130 (1979) 523.

27. ΕΞΑΡΧΟΥ Β., Ἡ σύγχρονος ἐπιστημονικὴ καὶ ἐκκλησιαστικὴ εὐθύνη τῆς Θεολογίας ἐξ ἐπάψεως ὀρθοδόξου: Θεολογία 37 (1966) 521/544. Τὸ αὐτὸ καὶ γερμανιστί, ἐν *Kyrios* 4 (1964) 262/276. KARMIRIS J., *Contemporary Orthodox Theology and its task: St. Vladimir's Theolog. Quartal.* 13 (1969) 11/32. DE LUBAC H., *Une double tâche proposée aux théologiens par «Gaudium et Spes»*, ἐν Τόμῳ: BURKE P., DE LUBAC H., DANIELOU J., etc., *Théologie d'aujourd'hui et de demain* (Paris, éd. du Cerf, 1967) pp. 11/64. HAMER J., *Le chrétien et la société selon le Protestantisme contemporain: Istina* 3 (1956) 99/124.

λέγω, και εκείνου ὅπερ λέγει ἡ «Ἐπιστήμη» σήμερον —ἡ λέξις «Ἐπιστήμη» ἐντὸς εἰσαγωγικῶν—. Ἐὰν δὲν ὑπῆρχεν εἰς τὰς βαθυτέρας πτυχὰς τῶν ψυχῶν μας αὐτὸ ὅπερ λέγεται «πίστις τῶν πατέρων μας», πίστις Ὁρθόδοξος, θὰ εἶχον —τὸ ὀλιγώτερον— δημιουργηθῆ κρίσεις συνειδήσεως διὰ πολλοὺς ἀπὸ ἡμᾶς.

Ἐνθυμοῦμαι, ὅταν διὰ πρώτην φοράν, εἰς τὸ Κεφάλαιον τῆς Δογματικῆς περὶ τῆς Δημιουργίας, εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τῆς Χάλκης, ὡμίλησα εἰς τοὺς μαθητὰς μου διὰ τὰ νέα συστήματα χρονολογήσεως καὶ ἀξιολογήσεως τῶν εὐρημάτων τῆς παλαιοντολογίας καὶ ἐθνολογίας διὰ τὸ θέμα τῆς παρουσίας τοῦ ἀνθρώπου, καὶ εὐρυτέρας τῆς ζωῆς ἐπὶ τοῦ πλανήτου ἡμῶν, καὶ ἀνέφερον συγκεκριμένως διὰ τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ «Ἀνθρακος-14» (C¹⁴) καὶ διὰ τὰς κατ' ἀκρίβειαν ἐξισώσεις, τὰς ὁποίας εἰσάγει τὸ χημικὸν τοῦτο σῶμα εἰς τὸν χῶρον αὐτόν, ὡς καὶ διὰ τὰς ἄλλας παραλλήλους συγχρονωτάτας μεθόδους, ἐνθυμοῦμαι, λέγω, πῶς καὶ πόσον ἔλαμψαν τὰ μάτια των, εἰς μίαν ἔκφρασιν ἐπιβεβαιώσεως αὐτοῦ ὅπερ ἤθελον νὰ πιστεύωσι περὶ τοῦ Δημιουργοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος ἐδημιούργησε τὸν κόσμον αὐτόν ἔξω τῶν στενῶν καὶ στενοχῶρων πλαισίων ἐνὸς δημιουργικοῦ σχεδίου ὅπερ ὑπολογίζεται ἢ δύναται νὰ ὑπολογίζεται ἐπὶ μερικῶν μόνον χιλιάδων ἐτῶν, αἵτινες δὲν θὰ ἦσαν ἄλλο τι, εἰμὴ μόνον «ὡς ἡ ἡμέρα ἡ ἐχθές, ἥτις παρῆλθεν...».

12. Ἐνεργοποίησις τοῦ ἐνδιαφέροντος τῆς Ὁρθοδόξου Θεολογίας σήμερον.

Οὕτω, πάντως, ἤρχισε —καὶ λέγω, εὐτυχῶς— ἡ εὐρυτάτη κίνησις, ἡ λίαν ἀξιόλογος, ἐντὸς τῶν κόλπων τῆς συγχρόνου Ὁρθοδόξου Θεολογίας, διὰ τῆς ὁποίας ἐπιδεικνύεται ἀμέριστον ἐνδιαφέρον διὰ μίαν Ὁρθόδοξον σ υ ν ἄ ν τ η σ ι ν καὶ μίαν Ὁρθόδοξον ἁ π ἄ ν τ η σ ι ν εἰς τὰ προβλήματα, ἅτινα θέτει ὁ τεχνοκρατούμενος κόσμος.

Πράγματι, σήμερον σημειοῦται μία ἐνδιαφέρουσα στροφή τῆς Ὁρθοδόξου Θεολογίας πρὸς τὴν προβληματικὴν, ἥτις ὑπάρχει εἰς τὸν χῶρον τοῦτον.

Ἡ αἰτία τοῦ πράγματος εἶναι προφανής.

Π ρ ὶ τ ο ν, διότι εἰς ὠρισμένους Ὁρθοδόξους χώρους, εἷς τε περιοχὰς καὶ χώρας καὶ καθεστῶτα, ἰδιαιτέρως ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Εὐρώπῃ, αἱ Ἐκκλησίαι ζοῦν ἐντόνως τὴν σύνθεσιν τῆς τεχνολογίας καὶ τῆς καθημερινῆς ζωῆς, ὡς ἐπίσης καὶ τὴν ἀντίθεσιν τεχνοκρατουμένου συστήματος ζωῆς καὶ θρησκευοῦσης συνειδήσεως τοῦ Ὁρθοδόξου ποιμνίου. Καὶ ἐπομένως ἡ ἐπιτόπιος θεολογικὴ σκέψις ἠσθάνθη καὶ αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην νὰ ἐγκύψῃ καὶ νὰ προσαρμοσθῆ, ἐὰν μὴ τι ἄλλο, τοῦλάχιστον πρὸς τὴν βιουμένην προβληματολογίαν τοῦ ποιμνίου, καὶ νὰ δώσῃ ἓνα «παρῶν» εἰς τὸν χῶρον αὐτόν τῶν σχέσεων τεχνοκρατίας καὶ θεολογίας.

Ἔχω ὑπ' ὄψει μου ὠρισμένας ἐργασίας καὶ διεργασίας τῆς σλαβοφώνου Ὁρθοδόξου σκέψεως μετὰ τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν, ἀπὸ τὰς ὁποίας προῆλθον ἐνδιαφέροντα συμπεράσματα, ἅτινα ἀφοροῦν ὄχι ἀπλῶς εἰς τὸν σύγχρονον Ὁρθόδοξον ἄνθρωπον, ὅστις ζῆ τὰς γνωστάς συνθήκας τοῦ ὀργανωμένου καθεστωτικοῦ τρόπου ζωῆς τῶν χωρῶν ἐκείνων, ἀλλὰ κυρίως τὴν γενικωτέραν Ὁρθόδοξον ἀνθρωπολογικὴν ἀξιολόγησιν τῆς ζωῆς, ἣ ἄλλαις λέξεσι, τὴν εὐρυτέραν Ὁρθόδοξον ἀνθρωπολογίαν²⁸.

Τοιαύτη, ἐν πάσῃ περιπτώσει, εἶναι ἡ γνωστὴ Δήλωσις τοῦ Zagorsk τοῦ ἔτους 1968, ἡ ὁποία προῆλθεν ἀπὸ τὴν συνεργασίαν Θεολόγων ὄλων τῶν παρατάξεων καὶ βεβαίως καὶ Ὁρθοδόξων, καὶ ἡ ὁποία ἀποτελεῖ χριστιανικὴν ἀξιολόγησιν τῆς τεχνικοεπιστημονικῆς ἐξελίξεως τῆς ζωῆς²⁹. Σκοπὸς τῆς ἤτο ν' ἀποδείξῃ, ὅτι ἀπὸ τὴν ὀρθὴν τοποθέτησιν τοῦ ἀνθρώπου —καὶ ἐν τῇ περιπτώσει ἡμῶν, τοῦ Ὁρθοδόξου ἀνθρώπου— ἐναντι τῶν προβλημάτων ἡ καὶ τῶν ἀδιεξόδων τὰ ὁποῖα δημιουργεῖ ἡ τεχνολογία, ἐξαρτᾶται ἡ δημιουργία καὶ διαμόρφωσις τοῦ ἐλευθέρου καὶ ἀδεδεμένου ἀνθρώπου ἐντὸς τοῦ τεχνοκρατουμένου κόσμου. Ἀρκεῖ ν' ἀποσαφηνισθῇ καὶ διατυπωθῇ μία ἀκριβῆς θεολογία περὶ ἀνθρώπου καὶ μία θεολογία περὶ ἀνθρωπίνης δράσεως, ἥτις θὰ ἀποτελέσῃ τὰς ὑγιεῖς βάσεις καὶ προϋποθέσεις τῆς ζωῆς τοῦ ἀμέσως προσεχοῦς ΚΑ' αἰῶνος ἡμῶν.

Ὅσοι παρακολουθοῦν τὴν δραστηριότητα εἰς τὸν διαχριστιανικὸν κόσμον περὶ τὸ καίριον τοῦτο θέμα, κυρίως ἐν ὄψει τοῦ ἐγγιζόντος ΚΑ' αἰῶνος, εἰς τὸν ὁποῖον τόσον ἡ Θεολογία ὡς Ἱερὰ Ἐπιστήμη, ὅσον καὶ ὁ θεολογῶν ἄνθρωπος γενικῶς, ἡ καὶ αὐτὸς ἔτι ὁ ἀπλοῦς χριστιανὸς δέον νὰ εἰσέλθωσι μὲ ἀποσαφηνισθείσας σκέψεις διὰ τὴν συνύπαρξιν καὶ συνεργασίαν Ἐκκλησίας καὶ Κοινωνίας, διὰ τὴν συνεργασίαν μετὰ τῶν ξένων Ἰδεολογιῶν, διὰ τὴν δημιουργίαν μιᾶς δικαίας, συμμετοχικῆς καὶ ἀξιοῦσταμένης κοινωνίας ἀνθρώπων —τοιαῦτα εἶναι τὰ ἐνεργοποιούμενα ἐντὸς τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν Τμήματα ἐπὶ τῶν θεμάτων «Church and Society», «Dialogue with people of living Faiths and Ideologies», «Struggle for a Just, Participatory and Sustainable Society»— ἀντιλαμβάνονται πρὸς ποῖαν κατεύθυνσιν καὶ πῶς πρέπει νὰ ἐξελιχθῇ ἡ Ὁρθόδοξος Θεολογικὴ σκέψις, ἐὰν θέλῃ νὰ εὐρίσκηται εἰς θέσιν ὅπως δίδῃ πάντοτε τὴν δέουσαν ἀπάντησιν εἰς τὰ προβλήματα τῶν Ὁρθοδόξων ψυχῶν.

Προσέτι, ὅσοι εἶχον τὴν εὐκαιρίαν νὰ παρακολουθήσωσι τὰς ἐργασίας, ἡ νὰ ἀναγνώσωσι τὰ κείμενα τοῦ ὄντως ἐπιβλητικοῦ Παγκοσμίου

28. ZABOLOTSKY Nic., *L'Eglise Orthodoxe Russe dans le nouvel ordre social*: Istina 12 (1967) 483/490.

29. «Déclaration du Colloque de Zagorsk, 17-23 mars, 1968, Sur les questions théologiques de l'Eglise et Société»: Istina 13 (1968) 485/496.

Συνεδρίου, ὅπερ συνήλθε τὸν παρελθόντα Ἰούλιον εἰς τὸ Τεχνολογικὸν Ἰνστιτούτον τοῦ Cambridge Μασσαχουσέτης ἐν Ἡ. Π. Ἀμερικῆς, μὲ τὸν ἐνδιαφέροντα τίτλον «Πίστεις, Ἐπιστήμη καὶ τὸ Μέλλον»³⁰, εἰς τὸ ὁποῖον εὐτυχῶς, ἡ Ὁρθόδοξος συμμετοχὴ ὑπῆρξεν ἀρκετὰ ἀντιπροσωπευτικὴ—τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ἐξεπροσωπήθη ὑπὸ δύο Ἀντιπροσώπων του, ἐξ ὧν ὁ εἷς εἶναι ὁμογενῆς ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ὁ κ. Βασίλειος Διαμάντογλου, νέος ἐπιστήμων, εἰδικὸς εἰς τὴν Οἰκολογίαν καὶ τὴν Προστασίαν τοῦ Περιβάλλοντος ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Βοσπόρου τῆς Κωνσταντινουπόλεως—ἀντιλαμβάνονται ὅτι ἡ θέσις τῆς Ὁρθοδόξου Θεολογίας κινεῖται πλέον καὶ πρὸς τὰς νέας ταύτας μορφὰς σκέψεως καὶ δραστηριοποιήσεως ὑπὲρ τοῦ συγχρόνου Ὁρθοδόξου ἀνθρώπου.

Ὁ δευτερός λόγος, διὰ τὸν ὁποῖον ἐξεδηλώθη καὶ ἐκδηλοῦται ὀρθόδοξον ἐνδιαφέρον εἰς τὸν χῶρον τοῦτον, εἶναι ὅτι συνεχῶς καὶ περισσότερον αἱ κατὰ τόπους Ὁρθόδοξοι Ἐκκλησίαι, καὶ φυσικὰ καὶ ὁ θεωρητικὸς αὐτῶν φορεὺς, ἦτοι ἡ Ὁρθόδοξος Θεολογία, εὐρίσκονται ἀντιμέτωποι, κυρίως εἰς τὸ Δυτικὸν Ἡμισφαίριον, πρὸς τὴν καθημερινῶς εὐρυνομένην προβληματολογίαν τῆς τεχνολογίας καὶ τῶν ἐπιστημῶν. Πᾶσα καθυστέρησις, καὶ ὅπερ χεῖρον, πᾶσα ἀπουσία τῆς Ὁρθοδόξου Θεολογίας ἀπὸ τὸν χῶρον αὐτόν, προδίδει ὑποτονισμὸν τῆς εὐθύνης ἡμῶν ἔναντι τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου.

Οὕτως ἐδημιουργήθη σειρά ὀλόκληρος γονίμων Ὁρθοδόξων μελετῶν καὶ ἀντιμετωπίσεων τοῦ θέματος καὶ εἰς τὸν ἑλληνικὸν χῶρον. Μνημονεύω χαρακτηριστικῶς τὸ Διορθόδοξον Θεολογικὸν Συμπόσιον τῆς Θεσσαλονίκης, κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1972, ἔνθα ἠκούσθησαν ἀνακοινώσεις περὶ τὰ θέματα «Θεώρησις τῆς ἀνθρωπίνης προόδου ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας», «Ἡ ἀνθρωπίνη πρόοδος καὶ ἡ θέσις τῆς Ἐκκλησίας», «Ἐννοια τῆς προσαρμογῆς τῆς Ὁρθοδοξίας εἰς τὸν σύγχρονον κόσμον» κλπ., ἀπὸ Ὁρθοδόξους Θεολόγους, τόσον Ἑλληνας ἐξ Ἑλλάδος, ὅσον καὶ ἐκ τῆς σλαβοφώνου Ὁρθοδοξίας καὶ ἐκ τοῦ Ἑλληνοαμερικανικοῦ περιβάλλοντος τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Βοστώνης³¹.

Ἀλλὰ δύναμαι ν' ἀναφέρω καὶ ἄλλας περιπτώσεις ἀπὸ τοὺς κόλπους τῆς Ὁρθοδοξίας εἰς τὴν Ἑγγύς Ἀνατολήν, τὴν Εὐρώπην καὶ τὴν Ὁρθόδοξον Διασποράν τῆς Ἀμερικῆς, αἱ ὁποῖαι, ἐν συνδυασμῷ μετὰ τῶν ἀντιστοίχων πνευματολογικῶν μελετῶν, τὰς ὁποίας εἰσήγαγον εἰς τὴν συζήτησιν Ἑλληνες

30. «Faith, Science and the Future». World Conference, organised by the W.C.C at the Mit (Massachusetts Institute of Technology), Cambridge, Mass., USA, July 12-24 1979».

31. ΑΓΟΥΡΙΑΟΥ Σ., *Θεώρησις τῆς ἀνθρωπίνης προόδου ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας*: Ἐπιστημ. Ἐπετηρ. Θεολογ. Σχολῆς Ἀριστοτελ. Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Εἰδικὸν Τεύχος, 19 (1974) 97/104. ΑΛΕΞ Ρ., *Ἡ ἀνθρωπίνη πρόοδος καὶ ἡ θέσις τῆς Ἐκκλησίας*, ἐνθ' ἀν., 109/120. ΧΑΡΑΚΑ Στυλ., *Ἐννοια τῆς προσαρμογῆς τῆς Ὁρθοδοξίας εἰς τὸν σύγχρονον κόσμον*, ἐνθ' ἀν., 127/137.

Θεολόγοι ἀπὸ τὸν ἐνταῦθα χῶρον, ἔδωσαν ἀφορμὴν ἵνα δημιουργηθῆ μία ἰδιότυπος Ὁρθόδοξος Θεολογία, ἐνδιαφέρουσα καὶ χρήσιμος. Ἡ Ὁρθόδοξος αὕτη Θεολογία θέλει νὰ τονίσῃ, ὅτι ὁ κόσμος μας, οὕτως ὡς τεχνοκρατεῖται καὶ οὕτως ὡς ἐξελίσσεται τεχνολογικῶς καὶ τεχνοκρατικῶς, δὲν παύει νὰ εἶναι ὁ χῶρος ἐνθα π ν ε ῖ τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον, καὶ ὅτι ὄχι μόνον δὲν ὑπάρχει «σχιζοφρενικὴ» διάστασις ἢ διάσπασις μεταξὺ κόσμου καὶ πνεύματος, ἀλλ' ἀντιθέτως ὑπάρχει συνάντησις ἀμφοτέρων, ἐφ' ὅσον ὁ μακρόκοσμος, ὅστις εἶναι ἡ δημιουργία, καὶ ὁ μικρόκοσμος, ὅστις εἶναι ὁ ἄνθρωπος, ὑπὸ τὴν λειτουργικότητα τὴν ὁποίαν παρουσιάζουν, οὐδὲν ἄλλο εἶναι εἰμὴ ὅπερ λέγει ὁ ἀπόστολος Παῦλος, δηλ. «Ναὸς τοῦ ἐν ἡμῖν Ἁγίου Πνεύματος» (Α΄ Κορ. 6,19), εἰς ὀλόκληρον τὸ εὐρὺ φάσμα τοῦ παντοιοτρόπως καὶ ὀπωσδήποτε ραγδαίως ἐξελισσομένου κόσμου³².

13. Ταυτόσημα καὶ φλέγοντα τὰ ἐρωτήματα διὰ πάσας τὰς ἐπιστήμας.

Δὲν θὰ ἀναδυθῶ εἰς τὰς ἐπὶ μέρους ιδέας, αἱ ὁποῖαι ἀναπτύσσονται εἰς τὸν χῶρον αὐτὸν ἀπὸ τοὺς φορεῖς τῆς Ὁρθόδοξου σκέψεως ἐν προκειμένῳ. Τοῦτο θὰ ὠδήγῃ τὸν λόγον πολὺ μακράν. Ἀντιθέτως, θέλω νὰ θέσω ὡς τελευταῖον καὶ περισσότερον πρακτικὸν μέρος τῆς σημερινῆς ὁμιλίας μου, μερικὰ ἀπλᾶ ἐρωτήματα καὶ νὰ παράσχῃ τὰς ἀναλόγους ἀπλᾶς ἀπαντήσεις εἰς μερικὰ σημεῖα, ὡς ταῦτα προβάλλουσιν ἐκ τοῦ τεχνοκρατουμένου κόσμου, εἰς τὸν ὁποῖον ζῶμεν. Καὶ ἐξηγοῦμαι.

Ὑπάρχει ἡ κλασσικὴ Θεολογία ἡμῶν, ἡ ἰσχύουσα Θεολογία τῶν αἰώνων, αὐτὴν τὴν ὁποίαν θεραπεύομεν, καλλιεργοῦμεν, ἀναπτύσσομεν καὶ τὴν ὁποίαν θέτομεν εἰς κίνησιν πρὸς τὸν ἔσω ἄνθρωπον τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν ἔξω, τὸν ἄνθρωπον δηλονότι τῆς πάσης ἰδεολογίας, τῆς ὁποιασδήποτε τοποθετήσεως, καὶ βεβαίως καὶ πρὸς τὸν τεχνοκρατούμενον γενικῶς ἄνθρωπον. Ὑπάρχει ἡ Θεολογία ἡμῶν μὲ τὰς γνωστὰς «θέσεις» της, μὲ τοὺς θεολογικοὺς «τόπους» της («loci theologici») περὶ τὰ βασικὰ κεφάλαια διδασκαλίας καὶ πίστεως εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ εἰς τὴν Δημιουργίαν, τὴν Πρόνοιαν, τὴν Πτῶσιν καὶ Ἄμαρτίαν τοῦ ἀνθρώπου, τὴν Θεῖαν Οἰκονομίαν, τὴν Ἐνσάρκω-

32. Ἴδε, μεταξὺ ἄλλων, τὰς τρεῖς Ἀνακοινώσεις Ὁρθόδοξων Θεολόγων εἰς τὴν Ἡ' Γενικὴν Συνέλευσιν τοῦ Συμβουλίου τῶν Εὐρωπαϊκῶν Ἐκκλησιῶν, ἡ ὁποία συνῆλθεν ἐν Κρήτῃ, ἀπὸ 18 μέχρις 25 Ὀκτωβρίου 1979. YANNARAS Christos, *Le Saint-Esprit, Puissance de Liberté. La compréhension patristique de la présence et de l'oeuvre du Saint-Esprit*. WARE Kallistos, Archim., *The Holy Spirit in the personal life of the christian*. ALEXI, Métropolitte de Talinn et d' Estonie, *Au service du monde dans la puissance du Saint-Esprit*.

σιν και τήν Σωτηρίαν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, τήν Ἐκκλησίαν, τὰ Μυστήρια, τήν σφύζουσαν Χάριν ἐντός τοῦ θεσμοῦ και διὰ τῶν ὑπερφυσικῶν μέσων και δωρεῶν τοῦ Ἀγίου Πνεύματος, τήν Μέλλουσαν Κρίσιν και Ζωήν.

Και ἔναντι τούτων τοποθετοῦνται τὰ πολλὰ ἢ ὀλίγα, τὰ οὐσιώδη ἢ ἐπουσιώδη, τ' ἀδιαμφισβήτητα ἢ σχετικά, πάντως ἕμως τὰ θετικά δεδομένα τῆς θετικῆς ἐρεύνης και τῆς τεχνολογίας. Καί ἐπομένως ἐρωτᾶται σαφῶς και ἀπεριφράστως: Ποῖα ἐξ ὄλων τούτων τῆς Θεολογίας, τῶν ὠκοδομημένων θεανδρικῶς, ἦτοι μέ τήν ἀπόλυτον σύμπραξιν τοῦ Θείου παράγοντος μετά τῶν συμβατικοτήτων, τῶν ψυχονητικῶν, ιδεολογικῶν, ἐκφραστικῶν κλπ. συμβατικοτήτων τοῦ ἀνθρωπίνου στοιχείου, ποῖα ἐξ ὄλων τούτων και εἰς ποῖον βαθμόν και εἰς ποῖαν ἔκτασιν θά μείνωσιν ἀνεπηρέαστα; Ἡ Θεολογία, ποῖαν γλώσσαν και ποῖαν δικαιολόγησιν θά χρησιμοποιήσῃ ἔναντι τῶν ὑπαρκτῶν σήμερον ἢ τῶν πιθανῶν αὔριον δεδομένων τῆς θετικῆς ἐρεύνης; Ὑπάρχει κρίσις διὰ τήν Ὁρθοδοξίαν και τήν Θεολογίαν της σήμερον εἰς τόν χῶρον τοῦτον; Και ἐάν ὑπάρχη, ποῖα εἶναι ἡ συσχέτισίς της πρὸς τοὺς ἄλλους κλάδους τῆς τεχνοεπιστημονικῆς ἐρεύνης και ἀναζητήσεως;

Ἄς μοι ἐπιτραπῆ διὰ μίαν στιγμὴν ν' ἀναφερθῶ εἰς τὰς διακλαδικὰς σχέσεις τῆς Θεολογίας πρὸς τὰς ἄλλας ἐπιστήμας τοῦ χώρου τοῦ θετικισμοῦ.

Σήμερον, ἡ Χημεία, ἐπὶ παραδείγματι, ἐπιστήμη γητῆν και ἀνθρωπίνην και αὐτῆ, μέ τήν γνωστὴν ἐπέκτασιν τῆς ἐρεύνης της πέραν τοῦ πλανήτου ἡμῶν και πρὸς τὸ ἀχανές διάστημα και τὰ διαστημικά σώματα, τείνει νὰ γνωρίσῃ τελείως ἐξωκοσμικὰς διαστάσεις, μέ ἄμεσον ἀποτέλεσμα νὰ ἀποδειχθῆ ὅτι και ἄλλα χημικά σώματα ὑπάρχουν, και ἄλλοι χημικοὶ συνδυασμοὶ εἶναι ἐφικτοὶ και δυνατοί, και ἄλλα χημικά ἀξιώματα ὑπάρχουν και δύνανται νὰ ἰσχύσουν, ἀξιώματα καθαρῶς ἐξωκοσμικά. Ἀλλὰ παρ' ὅλα ταῦτα, ἡ Χημεία, ὡς ἐπιστήμη ὑποκειμενικῶς ἀνθρωπίνην και ἀντικειμενικῶς ἐνδογητῆν, δὲν ἀλλοιοῦται ὡς πρὸς τήν βᾶσιν της.

Τὸ αὐτὸ παρατηρεῖται και μέ τήν Φυσικήν. Μὲ τὰς νέας κατακτήσεις τοῦ σύμπαντος, ἀποδεικνύεται ἤδη ὅτι δὲν ὑφίστανται και δὲν ἀντέχουν οἱ γνωστοὶ νόμοι περὶ βαρύτητος, ἔλξεως, σχήματος, θέσεως, ποιότητος, πηκτότητος τῶν σωμάτων κλπ. κλπ., οἱ ὅποιοι ἐν τούτοις εἶναι νόμοι τοσαύτης βασικῆς σημασίας διὰ τήν φύσιν και τήν ζωὴν καθόλου τοῦ γηραιοῦ πλανήτου ἡμῶν.

Τὸ αὐτὸ προκειμένου και περὶ τῆς Βιολογίας. Τί θά γίνῃ, ὅταν μέ τήν κατάκτησιν τοῦ σύμπαντος ἀποδειχθῆ, ὅτι ἄλλοι νόμοι διέπουν τήν ζωὴν — ἐάν ὑπάρχη ζωὴ — ἐξω τοῦ πλανήτου ἡμῶν, ὅτι ἄλλα ψυχονευρικά συστήματα ἀπαρτίζουν τοὺς ὀργανισμοὺς τῶν ὑπάρξεων — ἐάν ὑπάρχωσιν ὑπάρξεις — ἐξω τῆς γῆς, ὅτι δὲν ἔχουν σάρκα και ὀστέα και νεῦρα και κυκλοφορίαν και αἷμα και κοινὸν σύστημα ἀναπαραγωγῆς τὰ ὄντα αὐτὰ — ἐάν ὑπάρχωσιν

ὄντα—, ὅτι οὔτε σπλάγχχνα ἢ μαστούς, ἢ πτερύγια κλπ. ἔχουν τὰ εἶδη τοῦ ζωϊκοῦ βασιλείου —ἐὰν ὑπάρχη ζωϊκὸν βασιλείον—, ὅτι οὔτε ρίζας καὶ μίσχους καὶ φυλλώματα καὶ ἱμάδας καὶ ἄνθη καὶ καρπούς ἔχουν τὰ δειγμάτων τοῦ φυτικοῦ βασιλείου —ἐὰν ὑπάρχη φυτικὸν βασιλείον—, ὅτι οὔτε ἀέρα καὶ ἀτμόσφαιραν, καὶ ὄξυγόνον καὶ ἄζωτον καὶ θερμότητα καὶ φῶς καὶ σύνθεσιν χρωμάτων καὶ ὑγρότητα καὶ ξηρότητα κλπ. κλπ. συναντῶμεν ἔξω τοῦ πλανήτου ἡμῶν³³;

Εἶναι συγκλονιστικὰ τὰ ἐρωτήματα ταῦτα διὰ πᾶσαν ἐπιστήμην. Ἄς μὴ νομισθῇ δὲ ὅτι ἀπλοποιῶ, ὅτι ἀπλουστεύω τὸ ἕλον θέμα εἰς μέτρα εἰς κ α σ τ ι κ ὄ τ η τ ο ς ἑνὸς Ἰ ο υ λ ί ο υ Β ε ρ ν διὰ τὴν Θεολογίαν, ἢ ὅτι ἐκ μ υ θ ο λ ο γ ῶ τὰ πράγματα.

14. Αἱ ἀμετακίνητοι θέσεις τῆς Θεολογίας καὶ ἡ εὐруνομένη ἔξωθεν προβληματολογία.

Νομίζω, ὅτι ὑπευθύνως δύναμαι νὰ συγκεφαλαιώσω τὴν σκέψιν μου εἰς μερικὰς βασικὰς θεολογικὰς ἀρχάς, ἀπαντῶν εἰς τὸ τί μέλλει νὰ γίνῃ μετὰ τὴν Θεολογίαν ἐνώπιον μιᾶς τοιαύτης καὶ τοσοῦτον εὐρείας προβληματικῆς.

Αἱ θέσεις εἶναι γνωσταὶ καὶ ἀμετακίνητοι. Ἡ προβληματική, ἡ ἔξωθεν, θὰ προβληματίσῃ καὶ τὴν Ὁρθόδοξον Θεολογίαν. Περὶ τούτου οὐδεμία εἰσχωρεῖ ἀμφιβολία. Καὶ εἰς τὰ ἀδυσώπητα πολλὰς ἐρωτηματικὰς τῆς θετικῆς ἐρεύνης καὶ τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν θὰ δεῆσῃ νὰ δοθῇ ἡ ἐμπρέπουσα θεολογικὴ ἀπάντησις, εἰς ὕφος καὶ γλῶσσαν καὶ ἰδεολογικὰ σχήματα, τὰ ὅποια θὰ πρέπει νὰ εἶναι εὐληπτα, πειστικὰ καὶ εὐπρόσδεκτα διὰ τὸν Ὁρθόδοξον πιστὸν συνομιλητὴν. Ἀλλὰ πέραν τούτου, αὐτὸ ὕπερ ἀποτελεῖ τὴν προϋπόθεσιν καὶ τὴν βάσιν τοῦ συστήματος διδασκαλίας τῆς Ἐκκλησίας, τοῦτο θὰ μείνῃ ἀναλλοίωτον εἰς τὰ κύρια συστατικὰ του στοιχεῖα. Πῶς μέλλει νὰ γίνῃ τοῦτο; Ἐπιτραπήτω μοι νὰ ἐξηγηθῶ πλατύτερον ἐν προκειμένῳ.

Ἡ Θεία Ἀποκάλυψις ἦτο, εἶναι καὶ θὰ εἶναι ἡ Φωνὴ τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος ἀνθρωπίνως διὰ τοὺς ἀνθρώπους ἐλάλησεν ἐπὶ τῆς γῆς, ἐπὶ τῆς γῆς ταύτης, «πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως», διὰ τῶν προφητῶν κλπ., ἐπ' ἐσχάτων δὲ τῶν ἡμερῶν καὶ ἐν τῷ «ἐνανθρωπήσαντι» Ἰῆσῴ αὐτοῦ, ὡς λέγει ὁ περίφημος Πρόλογος τῆς πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολῆς (Ἑβρ. 1,1). Τοῦτο οὐδὲν ἄλλ᾽ ἔστιν ἡ ἀλλάξις.

Καὶ ἡ διήγησις τῆς Δημιουργίας, εἶναι ἡ διήγησις ἡ ὅποια, μετὰ τὸν γνωστὸν ἀνθρωπομορφισμόν της, καταλήγει εἰς τὴν διαβεβαίωσιν, ὅτι αὐτὸς

33. Ἴδε περὶ ἄλλων τούτων καὶ ἐν ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΑΔΟΥ Χρυσοστόμου, Μητρ. Μύρων, Ἡ Θεολογία καὶ ὁ κόσμος πὸν ἔρχεται. Δημοσίαι Διαλέξεις (Σταμπουλ 1963) σελ. 14/15.

ὅστις ἐδημιούργησεν αὐτὸ ὅπερ εἶναι δεδημιουργημένον, εἶναι ὁ Θεός, καὶ ὅτι τὸ ἐπὶ γῆς δημιουργημά του —ἐπισημαίνω τὸν τοπικὸν προσδιορισμόν, «τὸ ἐπὶ γῆς δημιουργημά του»—, δηλ. ὁ ἄνθρωπος, εἶναι αὐτὸς ὅστις εἶναι κατεσκευασμένος ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος, ἐκ ψυχῆς ἀθανάτου καὶ σώματος φθαρτοῦ³⁴.

Καὶ ἡ ἀντίληψις περὶ Ζωῆς θὰ μείνῃ ταυτόσημος. Ἐὰν ἀλλάξωσιν αἱ συνθήκαι τῆς καὶ γενικευθῆ, ἐπὶ παραδείγματι, ἡ ὀλικὴ ἀντικατάστασις τῶν ὀργάνων τοῦ σώματος μὲ τὰ ἀντίστοιχα τεχνικά, καὶ μεταστραφῆ τὸ πεπτικὸν σύστημα διὰ τῆς χρήσεως τροφῆς ἐκ χημικῶν παραγώγων, καὶ ἀλλάξῃ τὸ κυκλοφοριακὸν φαινόμενον δι' ἐξωσωματικῶν καὶ μηχανικῶν παραγόντων καὶ ἐφοδιαστῶν, καὶ ἐφαρμοσθῆ τὸ σύστημα τῆς ἀνανεώσεως τῶν ἰστῶν καὶ κυττάρων κλπ. κλπ., μὲ ἀποτέλεσμα νὰ μηχανωθῶσι τὰ ἔτη τῆς ζωῆς, τότε βεβαίως θὰ εὐρυνθῆ ἡ προβληματολογία τῆς Θεολογίας ἡμῶν, ἀλλὰ δὲν θὰ παύσῃ αὕτη νὰ κινῆται μεταξὺ τῶν δύο γνωστῶν πόλων, ἥτοι τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου, τῆς ζωῆς, ἡ ὁποία θὰ εἶναι πάντοτε ἡ ἀρμονικὴ συμβίωσις ψυχῆς καὶ σώματος, καὶ τοῦ θανάτου, ὁ ὁποῖος θὰ εἶναι πάντοτε ὁ φυσικὸς χωρισμὸς τῆς ψυχῆς ἐκ τοῦ σώματος³⁵.

Δὲν θ' ἀλλάξῃ ἐπίσης καὶ ἡ ἀντίληψις καὶ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας περὶ Ἰγῆς καὶ Ἰγικοῦ Κόσμου, περὶ Ἐνεργείας καὶ Δυναμισμού, περὶ Πνεύματος ἀφθάρτου καὶ περὶ Κόσμου φθαρτοῦ καὶ πεπερασμένου. Ἐὰν αἱ τεχνολογικαὶ ἔρευναι ἀποδείξωσι τὴν ὕλην ὡς συμπεπυκνωμένην ἐνέργειαν, καὶ τὸ ὕλικὸν ἐλαχιστομόριον —ὀπωσδήποτε καὶ ἐὰν ἀποκαλῆται τοῦτο κατὰ τὴν τεχνολογικὴν ὀρολογίαν— ὡς δύναμιν στροβιλιζομένην κλπ., τότε θὰ μετατοπισθῆ μὲν ἡ προβληματικὴ τῆς Θεολογίας, ἀλλ' οὔτε ἡ διδασκαλία τῆς περὶ τοῦ ἀδιαμφισβητήτου φαινομένου τῆς ὕλης καὶ τῆς ὕλικότητος καὶ τῆς φθαρτότητος τῶν πραγμάτων τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου θὰ ἀλλάξῃ, οὔτε δὲ καὶ τὸ βασικὸν δόγμα περὶ Θεοῦ Δημιουργοῦ καὶ περὶ Δημιουργίας θὰ ἀλλοιωθῆ. Ὁ δυναμισμὸς καὶ ἡ ἐνέργεια, βασικὰ ἰδιώματα τῆς ἀκαταλήπτου Θεῖας Οὐσίας, εὐρίσκονται εἰς τὴν βᾶσιν τῆς Δημιουργίας καὶ αὐτῆς τῆς ὕλης, καὶ τοῦ κόσμου, καὶ τοῦ σύμπαντος, διὰ τὰ ὁποῖα «εἶπεν ὁ Θεὸς καὶ ἐγένετο...», καὶ «ἰδοὺ τὰ πάντα καλὰ λίαν»³⁶.

34. BEAUCHAMP P., *Création et séparation, Étude exégétique du Chap. Ier de la Genèse* (Paris, éd. Desclée de Brouwer, 1969) passim.

35. GUNTHER L., *Le chrétien et la vision scientifique du monde* (Paris, éd. du Cerf, 1965) pp. 121/150. CHENU M. D., *Théologie de la matière. Civilisation technique et spiritualité chrétienne* (Paris, éd. du Cerf, 1968), pp. 31/63. «The biological manipulation of life», Document no: 21, Conference on «Faith, Science and the Future», Cambridge, Mass., July, 12-24, 1979.

36. CHENU M. D., *Théologie de la matière. Civilisation technique et spiritualité chrétienne* (Paris, éd. du Cerf, 1968) pp. 15/23, 25/30.

Δὲν θὰ ἀλλάξῃ ὡσαύτως καὶ ἡ ἀντίληψις τῆς Θεολογίας διὰ τὸ Φυσικὸν Κακὸν εἰς τὸν κόσμον, διὰ τὴν κάκωσιν καὶ τὴν ἀθλιότητα, διὰ τὰ παθήματα καὶ τὸν σωματικὸν πόνον, καὶ ἐὰν ἔτι ἡ τεχνολογικῶς ἐξειλιγμένη κοινωνία θὰ γενικεύσῃ τὴν ἐφαρμογὴν μεθόδων, ὡς εἶναι ὁ ἀνώδιμος τοκετός, ἡ τεχνητὴ γονιμοποίησις, ἡ χειρουργικὴ ἐπέμβασις μὲ ὑπνωσιακὰ μέσα, καὶ ἐὰν θὰ ἀπλοποιηθῇ καὶ θὰ γενικευθῇ ἡ εὐγονία, καὶ θὰ βελτιωθῇ τὸ ἀνθρώπινον γένος διὰ τῆς κατὰ βούλησιν ἐπιλογῆς τοῦ γένους καὶ τοῦ φύλου, ἢ ἐὰν θὰ ἐπιτευχθῇ ἡ ἐξισορρόπησις τοῦ πληθυσμικοῦ φαινομένου κατὰ βούλησιν καὶ διὰ μέσων τεχνικῶν κλπ. κλπ.. Ἀσφαλῶς θὰ πολλαπλασιάσωνται συνεχῶς τὰ προβλήματα διὰ τὴν Ὁρθόδοξον Θεολογίαν, ἀλλὰ δὲν ἀλλοιοῦται ἡ βασικὴ προϋπόθεσις τῆς Θεολογίας ὡς πρὸς τὴν ἐρμηνείαν τοῦ φυσικοῦ κακοῦ. Ἡ ἐξουδετέρωσις τούτου εἶναι διὰ τὴν Ὁρθόδοξον Θεολογίαν τὸ ἀναφαίρετον δικαίωμα τοῦ ἐπιστημονικῶς καὶ τεχνολογικῶς ἐξελισσομένου ἀνθρώπου, καὶ μάλιστα τοσοῦτον ἀναφαίρετον δικαίωμά του, ὅσον ἀναντίρρητος εἶναι ἡ ἀλήθεια περὶ τὴν πρώτην προέλευσιν καὶ τὴν ἐπικράτησιν τοῦ κακοῦ, ἐν ἀμέσῳ συνδυασμῷ πρὸς τὴν πτώσιν καὶ τὴν ἁμαρτίαν τοῦ ἀνθρώπου³⁷.

Τὰ αὐτὰ ἰσχύουσι καὶ δι' ἄλλας τὰς λοιπὰς φάσεις τῆς ζωῆς καὶ τῶν προβλημάτων της.

Ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἀπλοποίησιν τῶν βιοτικῶν συνθηκῶν καὶ τὴν ἄρσιν τῶν ἀντιδικῶν περὶ τὴν ἐργασίαν τοῦ ἐργάτου (στοιχεῖα ἅτινα καταλήγουν καὶ «ἀξιῶνονται» εἰς τὴν ἀμετακίνητον ρήτραν τοῦ Θεοῦ, ὅτι «ἐν ἰδρωτί τοῦ προσώπου σου φαγῇ τὸν ἄρτον σου...») (Γεν. 3,19), μέχρι καὶ τῆς ἀντιμετωπίσεως τῶν πολυπλόκων κοινωνικῶν προβλημάτων, τὰ ὁποῖα, ἐν ἀπωτάτῃ ἀναλύσει, εἶναι ἡ τραγικὴ ἀνακύκλησις τοῦ «ἀδελφὸς ἐπὶ ἀδελφὸν καὶ πατὴρ ἐπὶ τέκνον...» (Μάρκ. 13,12/13, Λουκ. 12,49/53), καὶ ἀπὸ τὴν πρέπουσαν χρῆσιν τοῦ περιβάλλοντος, ἡ προφύλαξις τοῦ ὁποῖου ἐκ μέρους τοῦ ἀνθρώπου εἶναι συνυφασμένη μετὰ τῆς πρώτης ἡγεμονικῆς καὶ κυριαρχικῆς παρουσίας του εἰς τὴν φύσιν, προνόμιον ὅπερ μόνον ὡς ἀπολεσθεῖσαν δωρεὰν τοῦ Θεοῦ δεόν νὰ θεωρῇ ὁ ἄνθρωπος, μέχρι καὶ τῆς δικαίας καὶ ἰσοβαροῦς ἀξιοποιήσεως, ἐκμεταλλεύσεως καὶ προσκλήσεως τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν, δι' ὅσων μέσων πρακτικῶν, ἐπιστημονικῶν καὶ τεχνολογικῶν διαθέτει σήμερον ὁ ἄνθρωπος, εἰς πάντα ταῦτα ἡ Θεολογία διαβλέπει τὴν προβληματολογίαν της συνεχῶς νὰ εὐρύνηται, ἀλλὰ καὶ τὴν διδασκαλίαν της διαρκῶς νὰ δικαιώνηται ἐξ αὐτῶν τούτων τῶν πραγμάτων³⁸.

37. «*Toward a new christian social ethic and new social policies for the Churches*», Document no: 27, Conference on «*Faith, Science and the Future*», Cambridge, Mass., July 12-24, 1979. Πρβλ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ Χρυσοστόμου, Μητρ. Μύρων, *Τεχνητὴ Γονιμοποίησις καὶ Θεολογία* (Ἰσταμπούλ 1959).

38. RAHNER K., *La manipulation de l'homme par l'homme*, ἐν Σειρᾷ: *Ecrits*

Διὰ μέσου ὄλων τούτων μένει ἀμετακίνητος ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ πεποιθήσις τῆς Θεολογίας, ἥτις εἶναι καὶ ἀμετακίνητον διδάγμα τῆς Ἐκκλησίας, ὅτι πᾶσα ἡ εὐρυνομένη καὶ διαπλατυνομένη προβληματολογία αὕτη τῆς Θεολογίας ἐνώπιον τοῦ τεχνοκρατουμένου κόσμου, διασφαλίζει, κατὰ τρόπον ἀπλοῦν καὶ ἀπέριττον, τὴν παρουσίαν τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου, μίαν παρουσίαν ἀποσκοποῦσαν ἀφ' ἐνδὸς μὲν ὅπως συντηρῆ τὴν ζωὴν ἐν τῇ φύσει, ἐν τῇ γῆ, ἐν τῷ σύμπαντι, ἐντὸς μιᾶς συνεπεστάτης καὶ ἀρμονικῆς ἀλληλοεξαρτήσεως πάντων τῶν δημιουργημάτων, ἀφ' ἐτέρου δὲ ὅπως σφραγίζη τὴν ζωὴν καὶ τὰ ἐπιτεύγματα τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ κόσμῳ, καὶ βεβαίως καὶ ἐντὸς τοῦ τεχνοκρατουμένου κόσμου τῆς σήμερον, διὰ τῆς σωστικῆς Χάριτος τοῦ Λόγου, διὰ τῆς ἀγιαστικῆς πνοῆς τοῦ Παρακλήτου καὶ ὑπὸ τὴν διασφάλισιν τοῦ θεσμοῦ τῆς Ἐκκλησίας, ὑπὸ τὴν βιωματικὴν ἐμπειρίαν τοῦ Μυστηρίου, μὲ σκοπὸν πάντοτε τὴν προαγωγὴν τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, ὑπὸ τὸν γνωστὸν πλουραλισμὸν τῆς σήμερον³⁹.

15. Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία καὶ ἡ Ὁρθόδοξος Θεολογία ἐπὶ τὸ ἔργον καὶ τὴν εὐθύνην των.

Θὰ πρέπει νὰ κατακλείσω τὴν σημερινὴν ὁμιλίαν μου. Θέλω νὰ ἐλπίζω, ὅτι δὲν ἀπεμακρύνθην ἀπὸ τὰ ἐπιτρεπτὰ πλαίσια τῆς παρουσιάσεως μιᾶς, ἀνεξαρτήτως ὅπωςδῆποτε τῆς ἰδικῆς μας θελήσεως, ἐπιβαλλομένης προβληματολογίας διὰ τὴν Ὁρθόδοξον ἡμῶν Θεολογίαν.

Ἡθέλησα νὰ μείνω πιστὸς εἰς τὴν ὀρθὴν θέσιν τῶν ζητημάτων ἀπὸ Ὁρθοδόξου πλευρᾶς. Ἐπεσήμανα αὐτὸ ὅπερ εἶναι καὶ θὰ μείνη καὶ πρέπει νὰ μείνη ἀμετακίνητον ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐν τῇ σκέψει

Théologiques, t. 12, *Problèmes moraux et sciences humaines* (Paris, éd. Desclée de Brouwer-Mame, 1970) pp. 123/153. CHENU M. D., *Théologie de la matière. Civilisation technique et spiritualité chrétienne* (Paris, éd. du Cerf, 1968) pp. 65/91. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ Ἡλ., *Θεολογικὴ θεώρησις τῶν προβλημάτων τοῦ περιβάλλοντος* (Ἀθήνα 1973).

39. MEYENDORFF J., *Unité de l'Église-Unité de l'Humanité. Introduction au thème principal...*: Istina 16 (1971) 297/311. RAHNER K., *Théologie et anthropologie*, ἐν Τόμῳ BURKE P., DE LUBAC H., DANIELOU J., etc., *Théologie d'aujourd'hui et de demain* (Paris, éd. du Cerf, 1967) pp. 99/120. METZ J. B., *Anthropocentrique chrétienne*. Trad. par MITCHEL (Paris, éd. Mame, 1968) pp. 17 sq.. LATOURELLE R., *Théologie, science du salut* (Paris, éd. Desclée de Brouwer, 1968). ΕΞΑΡΧΟΥ Βασ. *Ἡ σύγχρονος ἐπιστημονικὴ καὶ ἐκκλησιαστικὴ εὐθύνη τῆς Θεολογίας ἐξ ἐπόψεως ὀρθοδόξου*: Θεολογία 37 (1966) 521/544. KARMIRIS J., *Contemporary Orthodox Theology and its task*: St. Vladimir's Theolog. Quart., 13 (1969) 11/32. THIELS G., *Théologie des réalités terrestres, I-Préludes, II-Théologie de l'Histoire* (Tournai, éd. Casterman, 1954). BOYER Ch., *Questions actuelles de Théologie* (Roma, éd. Officium Librari Catholici, 1965).

καὶ τῇ ἐκφράσει καὶ τῇ πρὸς τὰ ἕξω ἐκφορᾷ τῆς Ὁρθοδόξου Θεολογίας.

Ἄλλ' ἐξ ἐτέρου ἔπρεπε νὰ καταστήσω ἀκουστήν τὴν φωνὴν τοῦ ρεαλισμοῦ, τῆς ἀντικειμενικότητος, τῆς ἐμπραγμάτου διαπιστώσεως, καὶ ἐν τέλει καὶ αὐτῆς τῆς προσμονῆς τοῦ Πληρώματος.

Ὁ διάσημος Θεολόγος τῆς Μετερρυθμισμένης Ἐκκλησίας Thomas Torrance, εἰς ἓν ἔργον του, ὅπερ ἐπιγράφεται «Χῶρος, χρόνος καὶ Ἐνσάρκωσις»⁴⁰, λέγει ὅτι ἡ Θεολογία, ὅταν ἐξετάζῃ τοιαῦτα θέματα, πρέπει ὀριστικῶς ν' ἀποφεύγῃ τὴν ἀπολυτότητα καὶ τὸν ἀποφθεγματισμὸν.

Μέχρι καὶ πρὸ ὀλίγων ἀκόμη ἐτῶν ὁ ἀποφθεγματισμὸς ἴσως νὰ μὴ ἐξένιζε. Σήμερον, ἰδιαίτερος ἡμεῖς οἱ Ὁρθόδοξοι Θεολόγοι, μένοντες ἀμετακίνητοι εἰς ὅ,τι πρέπει νὰ μένῃ ἀμετακίνητον ἐν τῇ Ὁρθοδοξίᾳ, πρέπει νὰ εἴμεθα ἔτοιμοι ὅπως συλλάβωμεν, ὅπως συλλαμβάνωμεν πάντοτε, τὰ μηνύματα τῶν καιρῶν. Καὶ ν' ἀνταποκρινώμεθα πρὸς τὰ σκιρτήματα τοῦ ποιμνίου. Πεποιθήσις ἡμῶν πρέπει νὰ εἶναι τοῦτο κυρίως, ὅτι ἡ Θεολογία δὲν ἔδωκεν ἀκόμη μίαν νέαν καὶ ἐμπρέπουσαν ἀπάντησιν εἰς τὰ προβλήματα τοῦ κόσμου, ὅστις περιβάλλει ἡμᾶς, εἰς τὰ προβλήματα τὰ ὁποῖα δημιουργεῖ ὁ τεχνοκρατούμενος κόσμος. Ἄλλὰ καὶ ἐὰν κάποτε δώσῃ τὴν ἀπάντησιν ταύτην, αὕτη βεβαίως δὲν δύναται νὰ εἶναι ἀπόλυτος, ἀποφθεγματικὴ, ἀξιωματικὴ, σκληρὰ ἢ ἐξώκοσμος ἢ ἀπάνθρωπος⁴¹.

Τὸ Εὐαγγέλιον, ὁ Λόγος καὶ τὸ Μυστήριον εἶναι τὰ μόνα ἀπόλυτα καὶ αἰώνια.

Ἡ Θεολογία εἶναι τὸ ὄργανον.

Καὶ ὡς τοιαύτη ὀφείλει πάντοτε νὰ ἐρμηνεύῃ, κατὰ τρόπον νέον καὶ καταληπτόν, τὸ αἰώνιον Μήνυμα τοῦ Εὐαγγελίου, ὅπερ ἐδόθη, δίδεται καὶ θὰ δίδεται εἰς ἓνα κόσμον συνεχῶς μεταβαλλόμενον, ἀλματωδῶς ἐξελισσόμενον καὶ ραγδαίως προωθούμενον⁴⁵.

Ἄρκει ἡ Θεολογία, τὴν ἀποστολὴν τῆς ταύτης ἐκπληροῦσα ἐντὸς τοῦ τεχνοκρατουμένου σήμερον κόσμου, νὰ ἔχῃ συνείδησιν τῆς ἱερότητος τοῦ ἔργου τῆς καὶ νὰ «καταξιόνῃ» ἑαυτὴν εἰς σχήματα καὶ ἐκφράσεις καὶ μορφὰς διατυπώσεως καὶ ἐξαγγελίας, ἅτινα θὰ εἶναι ἀντάξια τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου, τοῦ συγχρόνου Ὁρθοδόξου πιστοῦ⁴³.

40. TORRANCE Th. F., *Space, Time and Incarnation* (Oxford, Oxford University Press, 1969) pp. 35 sq. Πρβλ. καὶ ΦΟΥΤΙΑ Παν., βιβλιοκρισίαν τοῦ ἔργου ἐν Ἐκκλησιαστικῶς Φάρος 52 (1970) 206-209.

41. ZAHNNT H., *Aux prises avec Dieu*. Coll. «Bibliothèque Oecuménique», no: 5 (Paris, éd. du Cerf, 1969) p. 491.

42. CRÉSPY G., *Essai sur la situation actuelle de la foi*. Coll. *Cogitatio Fidei*, no: 48 (Paris, éd. du Cerf, 1970) pp. 12 sq..

43. Ἴδε σχετικῶς ΜΑΣΤΡΟΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ Ἡλ., *Ἀποσπινειδισία καὶ χρέος τῆς Ὁρθοδόξου Θεολογίας* (Ἀθήναι 1974).

Αυτός, ο σύγχρονος Ὁρθόδοξος πιστός —ἀς μὴ λησμονῶμεν τοῦτο— θέλει τὴν Ἐκκλησίαν του ὄχι ἀπλῶς ὡς κοινωνίαν συμβατικῆς συνυπάρξεως, καὶ βλέπει τὴν Θεολογίαν του ὄχι ὡς σύστημα κοινωνιολογίας, ἀλλ' ὡς μαρτυρίαν ἐμπνευσμένης παρουσίας, παρουσίας ἣτις ἐρμηνεύει, δικαιολογεῖ καὶ ἀξιολογεῖ καταστάσεις, ἀλλὰ καὶ τέμνει ὁδοὺς καὶ χαράσσει ὁρόσημα διὰ μίαν ζωὴν ἀπροβλημάτιστον, ἰσορροπημένην, πεπολιτισμένην, φωτεινὴν⁴⁴.

Τὸ καθῆκον τῆς Ἐκκλησίας, τῆς Ποιμαινούσης Ἐκκλησίας, εἶναι νὰ δώσῃ ὠθησιν καὶ προτροπὴν καὶ κάλυψιν καὶ συμπαράστασιν εἰς τὴν Θεολογίαν. Ἡ Ἐκκλησία εἰς τὸ πλευρὸν τῆς Θεολογίας, τῆς παραδοσιακῆς, τῆς ἐμπνευσμένης, τῆς τολμηρᾶς. Καὶ ἡ Θεολογία εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Ἐκκλησίας, τῆς συμπορευομένης μὲ τὸν λαόν, τῆς διδούσης ἀπάντησιν καὶ στηριγμὸν καὶ διέξοδον εἰς τὰ ἐρωτήματα καὶ τὰς ἀγωνίας τοῦ λαοῦ.

Καὶ ἀμφότεραι, Ἐκκλησία καὶ Θεολογία, ἐπὶ τὸ ἔργον τῆς διακονίας, τῆς μαρτυρίας καὶ τῆς ἐμπεδώσεως τῆς πίστεως καὶ τοῦ ἡθους ἐνὸς ποιμνίου, ἐνὸς λαοῦ, ὁ ὁποῖος φύσει καὶ θέσει εἶναι κ α λ ὅ ς.

---

44. Ἴδε ἐν προκειμένῳ COSMAO V., *Changer le monde, une tâche pour l' Eglise*. (Paris, éd. du Cerf, 1979) pp. 77 κ. ἐξ..